

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

**“Azərbaycan gömrük xidmətinin Ümumdünya Gömrük Təşkilatı ilə
əməkdaşlığının əsas istiqamətləri və inkişaf meyilləri ” mövzusunda**

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

İSMAYILOV TƏBRİZ İBRAHİM

BAKİ – 2019

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

BMDM-in direktoru
i.ü.f.d., dos. Əhmədov Fəriz Saleh

“___” _____ 2019-cu il

**“Azərbaycan gömrük xidmətinin Ümumdünya Gömrük Təşkilatı ilə
əməkdaşlığının əsas istiqamətləri və inkişaf meyilləri ” mövzusunda**

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İxtisasın şifri və adı: 060401 Dünya İqtisadiyyatı

İxtisaslaşma: Gömrük işi

Qrup: 820

Magistrant

İsmayılov Təbriz İbrahim

Elmi rəhbər

i.ü.f.d Cabbarova Kəmalə Səttar

Proqram rəhbəri

b.m, i.ü.f.d. Nəcəfova Kəmalə Akif

Kafedra müdiri

i.e.d., prof. Kəlbiyev Yaşar Atakişi

BAKİ – 2019

Elm andı

Mən, İsmayılov Təbriz İbrahim and içirəm ki, “Azərbaycan gömrük xidmətinin Ümumdünya Gömrük Təşkilatı ilə əməkdaşlığının əsas istiqamətləri və inkişaf meyilləri ” mövzusunda magistr dissertasiyasını elmi əxlaq normalarına və istinad qaydalarına tam riayət etməklə və istifadə etdiyim bütün mənbələri ədəbiyyat siyahısında əks etdirməklə yazmışam.

**Theme “Main directions and tendencies of development of cooperation between the
Customs Service of Azerbaijan and the World Customs Organization”**

Abstract

Relevance of the research: The priority of the research is the harmonization of customs relations between the states, which is the main direction of international customs cooperation, the study of the international obligations of states and Azerbaijan in this area. That is, the participation of the Republic of Azerbaijan in foreign trade operations reveals the importance of improving cooperation with the World Customs Organization. The further expansion of cooperation between the customs systems of the countries within the framework of the WTO stipulates the establishment of successful international cooperation in the field of customs.

Purpose and Objectives of the Study - The main objective of the study is to study theoretical and methodological aspects of foreign trade regulation in the Republic of Azerbaijan, to analyze the current status of cooperation with the WTO and to develop recommendations for further strengthening of this cooperation.

Research Methods: The basics of research methods are the results of the fundamental researches of domestic and foreign scientists, economic theory, principles of dialysis, concepts, categories and laws of their application in economic research.

Research Information: The subject of the research is further research, research, materials from the State Statistical Committee of the Republic of Azerbaijan, AGK, relevant ministerial materials and websites.

Limitations of research: Limited scientific and theoretical statistical information in the role of international cooperation in the field of customs business of the Republic of Azerbaijan with WGI.

The findings of the study show that it is important to ensure the security of the state. Thus, the customs business is important in the economy of any country.

Scientific and practical significance of the results: The scientific and practical significance of the research has been reflected in international scientific and practical conferences and recommendations.

Key words: Trade regime, customs tariffs, Economy

İXTİSARLAR VƏ İŞARƏLƏR

ABŞ Amerika Birləşmiş Ştatları

AR Azərbaycan Respublikası

BMT Birləşmiş Millətlər Təşkilatı

DGK Dövlət Gömrük Komitəsi

ƏDV Əlavə Dəyər Vergisi

GƏŞ Gömrük Əməkdaşlıq Şurası

Məs. Məsələn

GM Gömrük Məcəlləsi

ÜDM Ümumi Daxili Məhsul

TTB Tarif və Ticarət üzrə Baş Saziş

QTM Qeyri Tarif Məhdudiyyətlər

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ.....	4
I FƏSİL. GÖMRÜK FƏALİYYƏTİNİN TƏŞKİLATININ PRİNSİP VƏ ƏSASLARI	7
1.1. Xarici ticarəti zəruri edən amillər və gömrük fəaliyyətinin təşkilinin nəzəri əsasları	7
1.2. Gömrük rejimlərinin fəaliyyətini tənzimləyən milli beynəlxalq sənədlərin müqayisəli təhlili	12
1.3. Ümumdünya Gömrük Təşkilatının məqsədi, fəaliyyət prinsipləri və gömrük işinin təşkilində rolu	15
II FƏSİL. AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA GÖMRÜK İŞİ SFERASINDA MÜASİR VƏZİYYƏTİN TƏHLİLİ VƏ QIYMƏTLƏNDİRMƏSİ	26
2.1. Gömrük sisteminin inkişafında dinamikasının müqayisəli təhlili və qiymətləndirilməsi.....	26
2.2. Azərbaycan Respublikasının Ümumdünya Gömrük Təşkilatı ilə əməkdaşlığının formalaşması mərhələsi	37
2.3. Azərbaycan Respublikasında gömrük tənzimləməsinin müasir vəziyyətinin təhlili və qiymətləndirilməsi.....	39
III FƏSİL. AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ GÖMRÜK İŞİ SFERASINDA ÜGT İLƏ BEYNƏLXALQ ƏMƏKDAŞLIĞININ İNKİŞAF İSTİQAMƏTLƏRİ	55
3.1. Gömrük fəaliyyətinin təşkilinə dair normativ-hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi.....	55
3.2. Gömrük işi sferasında fəaliyyətin ÜGT tələblərinə uyğunlaşdırılması istiqamətləri.....	60
NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR.....	64
İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT.....	67
Cədvəllərin siyahısı.....	70
Şekillərin siyahısı.....	70

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı: Tədqiqatın aktuallığını beynəlxalq gömrük əməkdaşlığının əsas istiqaməti olan ölkələrə rərsi gömrük münasibətlərinin tənzimlənməsində harmonizasiyanın təmin edilməsi, dövlətlərin, eləcə də Azərbaycanın bu sahədə beynəlxalq öhdəliklərinin öyrənilməsini təşkil edir. Belə ki, Azərbaycan Respublikasının xarici ticarət əməliyyatlarında iştirakı Ümumdünya Gömrük Təşkilatı ilə əməkdaşlığının təkmilləşdirilməsinin vacibliyini meydana gətirmişdir. Ümumdünya Gömrük Təşkilatları çərçivəsində ölkələrin gömrük sistemləri arasında əməkdaşlığın daha da gücləndirilməsi gömrük işi sahəsində faydalı beynəlxalq əməkdaşlığın qurulmasını nəzərdə tutur.

Beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin aktual problemlərindən olan gömrük işi sferasında milli gömrük sistemlərinin Ümumdünya Gömrük Təşkilatı ilə qarşılıqlı fəaliyyəti barədə yerli və xarici tədqiqatçılar müəyyən araşdırmalar aparmasına baxmayaraq, bu sahə hələ kifayət qədər tədqiq edilməmişdir. Bu baxımdan seçilmiş mövzu aktualıq kəsb edir.

Problemin qoyuluşu və öyrənilmə səviyyəsi: Azərbaycan Respublikasının gömrük işi sferasında Ümumdünya Gömrük Təşkilatları ilə beynəlxalq əməkdaşlığının inkişaf istiqamətləri N.İ. Berzona, A.Ş.Şəkəreliyev, Ferhan Dinçer, Meslek Yeterlilik Tezi və P.V Vorobiev kimi iqtisadçı alimləri öz əsərlərində ölkə iqtisadiyyatına təsiri baxımından araşdırmalar etmişlər. AR da hal-hazırda gömrük sahəsinin sürətli inkişafı bu işin araşdırılmasını zəruri etmişdir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri: Tədqiqat işinin aparılmasında əsas məqsəd ölkəmizdə xarici iqtisadi əlaqələrin mühüm tərkib hissəsi olaraq xarici ticarət fəaliyyətində dövlətin gömrük tənzimlənməsinə dair məsələlərinin nəzəri-metodoloji aspektlərinin öyrənilməsi, Ümumdünya Gömrük Təşkilatları ilə əməkdaşlığın müasir vəziyyətinin təhlil edilməsi və bu əməkdaşlığın daha da təkmilləşdirilməsinə dair tövsiyə xarakterli təkliflərin verilməsi və onların reallaşdırılma yollarının göstərilməsidir. Həmin məqsədlərin həyata keçirilməsi üçün bir sıra vəzifələrin yerinə yetirilməsi nəzərdə tutulmuş və aşağıdakı ardıcılıqla yerinə yetirilmişdir:

-Xarici ticarətin zəruriliyin əsaslandırılması və gömrük fəaliyyətinin aspektlərinin araşdırılması;

-Gömrük rejimlərinin fəaliyyətini tənzimləyən milli və beynəlxalq sənədlərin müqayisəli təhlili və qiymətləndirilməsi;

-Ümumdünya Gömrük Təşkilatının məqsəd və fəaliyyət prinsiplərinin aydınlaşdırılması;

-Milli gömrük sistemlərinin təşkilində Ümumdünya Gömrük Təşkilatları rolunun müəyyən edilməsi;

-Azərbaycan gömrük sisteminin inkişaf dinamikasının araşdırılması.

Tədqiqatın obyektı və predmeti:Tədqiqatın obyektı beynəlxalq təcrübə öyrənilməklə, Azərbaycan Respublikasının gömrük işi sferasında Ümumdünya Gömrük Təşkilatları ilə beynəlxalq əməkdaşlığında rolu və inkişaf meyilləri istiqamətində aparılmışdır Tədqiqatın prementi isəAzərbaycan Respublikasının gömrük işi sferasında təşkilat ilə beynəlxalq əməkdaşlığında rolu ilə bağlı nəzəri baxışlar, bu sahə ilə əvvəlcədən aparılmış elmi araşdırmalar təşkil edir.

Tədqiqat metodları:Tədqiqat metodlarının əsasını yerli və xarici tədqiqatçıların, mütəxəssislərin apardıqları elmi araşdırmaların müddəaları,gömrük sistemi üzrə qanunvericilik sənədləri,dialektikanın prinsipləri, anlayışları, kateqoriyaları, qanunları onların iqtisadiyyat sahəsində aparılın elmi araşdırmalarda istifadə xarakteristikaları təşkil etmişdir.Dissertasiya işi üzrə aparılan araşdırmalar üzrə sistemli yanaşma, induktiv, deduktiv və nəzəri təhlilmetodlarından, eləcə də statistik təhlil, müqayisəli təhlil metodlarından istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın informasiya bazası:Mövzü iləbağlı daha əvəllər aparılmış araşdırmalar, elmi tədqiqat işləri, AzərbaycanRespublikasıDövlətStatistika Komitəsinin materialları, AGK-nin , müvafiq nazirliklərin materialları və internet saytları təşkil edir.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri:Azərbaycan Respublikasının gömrük işi sferasında Ümumdünya Gömrük Təşkilatları ilə beynəlxalq əməkdaşlığında rolu istiqamətində elmi-nəzəri baxımdan statistik məlumatların məhdud olması.

Nəticələrin elmi-praktiki əhəmiyyəti: Tədqiqatın elmi – praktik əhəmiyyəti işlənilib hazırlanmış təklif və tövsiyələr beynəlxalq elmi-praktiki konfranslarda əks olunmuşdur.

Dissertasiya işinin strukturu və həcmi. Dissertasiya işi xülasə, girişdən, 3 fəsil, 8 paragraf, 3 cədvəl, 9 şəkil, nəticə və təkliflər və istifadə olunmuş ədəbiyyatlar və resursların siyahısı ilə birlikdə 70 səhifədən ibarətdir.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində firmaların və digər bazar subyektlərinin bazara müstəqil şəkildə daxil olmasının əsas şərtlərindən biri kimi, ölkədə gömrük və digər daxili idarəetmə rejimində məhdudiyyətlər yaradan, subyektləri əngəlləyən siyasətlərin aradan qaldırılmasıdır. Bu xüsusda bazara müstəqil daxil olma prinsipi ticarətin genişlənməsinə, üzvlüyə daxil olan ölkələrdə beynəlxalq ticarətdə aşkarlıq və şəffaflıq göstəricilərinin yüksəlməsinə müsbət təsir edir.

Ancaq Ümumdünya Gömrük Təşkilatları qaydaları əsasında idxalı məhdudlaşdıran tədbirlərin tətbiqi – ölkənin proteksionizmdən ticarət siyasətinin bir vasitə kimi istifadə olunmasından imtina etməsidir. Lakin ticarətin liberallaşdırılması və Ümumdünya Gömrük Təşkilatlarının qaydalarına riayət heç də ölkənin vacib hallarda öz daxili bazarlarını qorumaq hüququndan tamamilə məhrum edilməsi demək deyildir. Ümumdünya Gömrük Təşkilatlarının qaydalarında nəzərdə tutulmuş daxili bazarın müdafiəsi tədbirləri yetərinə genişdir. (Cabbarova K.S. 2018, s.19-20)

I FƏSİL. GÖMRÜK FƏALİYYƏTİNİN TƏŞKİLATININ PRİNSİP VƏ ƏSASLARI

1.1. Xarici ticarəti zəruri edən amillər və gömrük fəaliyyətinin təşkilinin nəzəri əsasları

Xarici ticarət məfhumu bir dövlətin digər dövlətlərlə məhsul və xidmətlərin ödəniş əsasında alqı-satqısının, həmçinin ölkə ərazisinə gətirilməsi və ölkə ərazisindən çıxarılmasını özündə ehtiva edir. Bir sıra ölkələrin alimlərinin araşdırmalarının nəticələrinə əsasən müasir dövrdə dünya üzrə xarici iqtisadi əlaqələrin və fəaliyyətlərin ümumilikdə 80 faizdən artıq hissəsi xarici ticarət üzrə əməliyyatlardır. Tanınmış amerikalı iqtisadçılardan olan C. Saksın dediyikimi, «Hər hansı bir ölkənin iqtisadi uğuru ilk növbədə həmin ölkənin xarici ticarətindən asılıdır. Beynəlxalq iqtisadiyyatdan kənarda qalmaqla güclü və sağlam milli iqtisadiyyatın qurulması təcrübəsi hələlik dünya ölkələrinin heç birinə müəssər olmayıb. Xarici ticarət münasibətlərinin başlanğıc istiqaməti kimi xarici ticarət beynəlxalq səviyyədə əmək bölgüsü əsasında meydana gəlmişdir. Beynəlxalq əmək bölgüsü dünyanın fərqli-fərqli ölkələrində yaradılmış məhsullar, göstərilmiş xidmətlərin yerdəyişməsinə, alqı-satqısına gətirir. Çünki hər bir milli iqtisadiyyat üçün xarici ticarət əsaslı rol oynayır (ARDSK 2012-2017-ci illər üzrə inkişafına dair Fəaliyyət Planı», 2012-ci il s.67).

Beynəlxalq ticarət istənilən ölkəyə görə gəlirlərin əldə edilməsinin əsas mənbələrindən olmaqla iqtisadi tərəqqi, iqtisadi artımda müsbət şərait formalaşdırır. Beynəlxalq ticarət milli iqtisadiyyatlar arasında funksional asılılıqlar formalaşdırır. İstənilən ölkə xarici məhsul və xidmətlərin ölkədaxili ehtiyacların qarşılınması üçün idxalını həyata keçirir. Beynəlxalq səviyyədə baş verən mübadilə əmək prosesində yaradılmış məhsul və xidmətlərin ölkələrarası əlaqələr əsasında dünya bazarında alqı-satqısının, dövriyyəsinin baş verməsini göstərir. Xarici ticarət beynəlmillət səviyyədə əmtəə-pul dövriyyəsinin baş verdiyi sahə, dünya üzrə hər bir ölkənin digər ölkələrlə ticarət fəaliyyətinin, əməliyyatlarının və münasibətlərinin cəmidir. Bu ticarətin əsasını bir-birilə qarşılıq təşkil edən iki prosesin – idxalın və ixracın birləşməsi təşkil edir. Beynəlxalq səviyyədə ticarət

əməliyyatlarının aparıcı subyektləri məhsulların idxalını və ixracını həyata keçirən müəssisələr, ayrı-ayrı dövlətlər və həmçinin fərdi vətəndaşlardır. Bu şəxslər də iştirak xüsusiyyətlərinə görə idxalçı, yaxud ixracatçı kimi qruplaşdırılır. Xarici ticarət çox sahəli iqtisadi fəaliyyət növüdür. Xarici ticarətin alqı-satqı obyektı olan məhsul və xidmətlərin xarakteristikaları, həmçinin məhsul ixtisaslaşması üzrə də təsnifləşdirilir.

İqtisadiyyat sahəsində ticarətlə bağlı aparılmış araşdırmalarda bir çox təsnifləşdirmələrin olduğunu görmək mümkündür. Bu təsnifləşdirmələrdə beynəlxalq ticarətin müxtəlif növlərinin qeyd edildiyini görə bilərik. Məsəl üçün alman iqtisadi ədəbiyyatlarında qeyd edilmiş təsnifatlaşdırmalardan birində dörd növ xüsusi seçilir:

- Hazır məhsullarla ticarət;
- Maşınlar və avadanlıqlarla ticarət;
- Xammallarla ticarət;
- Xidmətlərlə ticarət.

Xarici ticarətlə bağlı əsas konsepsiyalar aşağıdakılardır:

- Xarici ticarətin klassik nəzəriyyəsi;
- Neoklassiklərin xarici ticarət konsepsiyası;
- Hekşer-Olinin xarici ticarət modeli;
- Samuolsonun və Stolperin xarici ticarət nəzəriyyəsi;
- Leontyev paradoksu;
- Vernon və Kindelberqin xarici ticarət konsepsiyası;
- M.Porterin rəqabət üstünlüklərinə dair konsepsiyası.

İqtisadçı alimlərin gəldikləri nəticələrə əsasən ölkələrin qarşılıqlı xarici iqtisadi əlaqələri, bu əlaqələrdən yaranan münasibətlər, onların qanunauyğunluqları, həmin münasibətlərin dövlət tərəfindən tənzimlənməsi, onun elmi və metodoloji, təcrübi aspektləri, bu sahədə olan problemlər hər zaman iqtisadiyyat elmində aktuallığı ilə diqqəti cəlb etmişdir. Dünyanın mötəbər iqtisadçı alimləri xarici ticarətlə bağlı məsələlərin həllinə özünəməxsus

yanaşmalarla münasibət bildirərək düşüncələri əsaslandırmağa çalışmışlar. Tarixi inkişaf prosesində bu fikirlər iki istiqamət üzrə təkamül etmişdir:

- Fritreyderçilik (sərbəst ticarət);
- Proteksionizm (mühafizəkarlıq).

Fritreyderçilik tərəfdarı olan alimlər (A.Smit, D.Rikardo, J.B.Sey, P.Samuelson, V.Stolper) öz iqtisadi konsepsiyalarını əsaslandırarkən qeyd edirdilər ki, sərbəstlik şəraitində yerinə yetirilən beynəlxalq səviyyəli iqtisadi əməliyyatlar təbii seçimə əsaslanır və bu daha əlverişli qərarların verilməsi ilə beynəlxalq səviyyədə əməyin bölgüsünün daha effektiv olmasına imkan yaradır. Hər bir ölkədə milli istehsalın daxili potensiala uyğun daha yüksək səviyyəyə çatdırılmasına, bununla da bütövlükdə Yer kürəsində həyat səviyyəsinin yüksəldilməsinə şərait yaradır.

Son dövrlərə qədər ölkələrin xarici ticarətlə bağlı siyasətində əsasən mühafizəkarlıq tendensiyasının ön plana çıxdığı qeyd edilməlidir. Sərbəst ticarət siyasətindən yalnız bəzi hallarda istifadə edilirdi. Onu da qeyd etmək yerinə düşər ki, mühafizəkarlıq siyasəti xarici ticarətlə bağlı siyasətdə tətbiq olunmağa başladığı dövrdən etibarən özünün inkişafında aşağıdakı mərhələlərdən keçibdir:

- Azad bazar dövrü;
- İnhisarlaşma dövrü;
- Yeni dövr.

Azad rəqabətli bazar mərhələsində tətbiq olunan mühafizəkarlıq siyasəti əsasən aşağı inkişaf səviyyəsinə malik, rəqabət imkanları, rəqabətqabiliyyətliliyi çox aşağı qiymətləndirilən milli təsərrüfat sahələrinin xarici rəqabətin mənfi təsirlərindən qorunması istiqamətində həyata keçirilirdi. Beynəlxalq ticarət fəaliyyətində bu siyasətdə əsasən aşağıdakı vasitələrdən istifadə edilməkdədir:

- İqtisadi tənzimlənmə vasitəsi kimi gömrük rüsumlarından, gömrük yığımlarından, tranzit vergilərdən, tənzimləyici sərhəd vergilərindən, yerli məhsul istehsalçılarına maliyyə dəstəklərindən istifadə;

- İnzibati tənzimlənmə vasitəsi kimi ixrac və idxala tətbiq edilən məhdudiyyətlərin tətbiqi, ölkəyə məhsulların gətirilməsində lisenziyaların tələb olunması, idxal kvotalarının tətbiqi;
- İxracın stimullaşdırılması məqsədi ilə yerli məhsul istehsalçılarına müxtəlif yardımların göstərilməsi;
- Valyuta siyasəti çərçivəsində devalvasiya siyasəti, yerli istehsalçıların investisiya qoyuluşlarının güzəştli kredit şərtləri ilə stimullaşdırılması və s.

İqtisadiyyatın digər sahələri kimi xarici ticarət fəaliyyətlərinin və digər xarici iqtisadi fəaliyyət növlərini dövlətin inzibati mexanizmlər və inzibati metodlarla tənzimləməsi iqtisadçılar tərəfindən o qədər də əlverişli üsul kimi qəbul edilmir. İqtisadi inkişaf lazımi səviyyədə olduğu halda inzibati metodlar deyil iqtisadi metodlar tənzimləmə üçün daha əlverişlidir.

Bütün sahələrdə olduğu kimi dünya iqtisadiyyatında da baş verən və sürətlənən qloballaşmanın təsiri nəticəsində xarici ticarətin xüsusiyyətləri ciddi şəkildə dəyişmişdir ki, bu da hər bir dövlətin özünün xarici ticarət strategiyasının müəyyən edilməsinə, xarici ticarətlə bağlı siyasətinə yeni çalarlar gətirməkdədir. Dünya iqtisadiyyatında formalaşan yeni mühit, əsasən də, iqtisadi sahədə beynəlxalq səviyyədə integrasiya proseslərinin artaraq davam edən intensiv yüksəlişi, dövlətlərin iqtisadiyyat sahəsində funksional əlaqələrinin daha da dərinləşməsi, transmilliləşən korporasiya və şirkətlərin artan rolu, rəqabətin daha da inkişaf etməsi kimi amillər ayrı-ayrı iqtisadi konsepsiyalarda beynəlxalq səviyyədə iqtisadi əlaqələrin və fəaliyyətlərin tənzimlənməsi ilə əlaqədar yanaşmalarına daha diqqətli və təkmil münasibətin olmasını tələb etməkdədir. Hazırkı mərhələdə dünya iqtisadiyyatında müşahidə edilən sürətli keyfiyyət yenilikləri nəticəsində xarici ticarətmünasibətləri mürəkkəb, dinamik sistemə çevrilərək, bu sistemin ayrılıqda istəniləndövlətin milli iqtisadi inkişafında rolunu olduqca artırmışdır.

Hazırda istənilən ölkənin milli iqtisadiyyatının formalaşdırılmasının və onun sürətli, dayanıqlı inkişafının təmin edilməsi çevik və effektiv xarici iqtisadi siyasətin həyata keçirilməsini, yəni, dövlətin bu istiqamətdə tənzimləmənin daha

optimal iştirakının vacibliyi nəzərdə tutulmuşdur. Aşağı inkişaf səviyyəsinə malik, milli iqtisadiyyatı yenidən inkişaf edən ölkələr üzrə qeyd edilənlər daha yüksək əhəmiyyətə malikdir. Bunun əsas səbəbi ondan ibarətdir ki, aşağı inkişaf səviyyəsinə malik olan, yeni müstəqillik əldə etmiş dövlətlərdə yerli sənayenin sağlam strukturu formalaşmadığından onlar xarici rəqabətə davam gətirmək iqtidarında deyillər. Buna görə də bu hallarda onların dövlət tərəfindən xarici rəqabət hücumlarından, dempinqdən qorunması zərurət təşkil etməkdədir.

Birincisi istənilən məhsul istehsalı üzrə rəqabətdə üstünlük qazanmaq üçün müəyyən qədər zaman tələb olunur ki, sərbəst ticarət münasibətləri şəraitində uzun zaman dəstək almadan bunu təmin etmək mümkün deyildir.

İkinci önəmli məqam isə ondan ibarətdir ki, sərbəst ticarəti dəstəkləyən ölkələr məhz mühafizəkarlıq siyasəti hesabına vaxtilə inkişaf etməkdə olan ölkələr siyahısından hazırkı inkişaf səviyyələrinə yüksələn, sənaye istehsalını gücləndirən, beynəlxalq bazarlar səviyyəsində rəqabətdə üstünlüyə nail olmuş ölkələrdir. Əslində ticarətin liberallaşdırılmasında tərəfdarlıq həmin ölkələrin birinci növbədə milli maraqlarının digər ölkələr üzərində daha sürətlə reallaşdırılmasına xidmət edir. Xüsusilə inzibati amirlik sistemindən, qapalı iqtisadiyyatdan, sərbəst bazar iqtisadi sisteminə, açıq iqtisadiyyata keçid edən ölkələrdə bazar iqtisadiyyatının qanunauyğunluqları əsasında xarici iqtisadi fəaliyyətlərin, xarici iqtisadi münasibətlərin tənzimlənməsi məsələləri iqtisad elminin aktual məsələlərindən birini təşkil etməkdədir. Xarici iqtisadi fəaliyyətlərin dövlət tərəfindən tənzimlənməsi üzrə nəzəri, metodoloji və tətbiqi problemlərin yenidən işlənilməsi zərurətə çevrilir.

Milli iqtisadi sistemin beynəlxalq iqtisadi sisteminə inteqrasiya olunması, xarici iqtisadi əlaqələrdə kəmiyyət və keyfiyyət baxımından meydana gələn müsbət yeniliklərə, iqtisadi və hüquqi sistemin, idarəetmə sisteminin mövcud vəziyyətinə, qanunvericilik aktlarının qəbulunda beynəlxalq standartların tələblərinin nəzərə alınmasına, yerli bazar və istehsal infrastrukturunun, nəqliyyat infrastrukturunun yaradılmasına, onların effektiv idarəedilməsi sisteminin təşkilinə ciddi şəkildə təsir göstərmişdir. Ölkəmizin xarici ticarət əlaqələrinin genişləndirilməsi və inkişaf

etdirilməsində dünyanın bir sıra iqtisadi təşkilatlarında iştirak etməsi, regional səviyyəli ticarət və iqtisadi əməkdaşlıq müqavilələrinə, layihələrinə daxil olması, müxtəlif ölkələrlə imzalanmış ticarət sazişləri mühüm əhəmiyyət daşımaqdadır. Azərbaycanla iqtisadi əməkdaşlıq təşkilatının qarşılıqlı əlaqələrinin təhlili əsasən ticarət zəmnində həyata keçirilir. Belə ki, ölkəmizin həmin təşkilata üzvlüyü XX əsrin sonlarına təsadüf edir ölkəmizin daxil olduğu sazişlər, təşkilata üzv olan digər ölkələrlə müqayisədə yeni olduğundan (üstün tutulan tariflər haqqında, tranzit ticarət haqqında və s.) bu sazişlərin real nəticələri haqqında mülahizələr yürütmək hələ erkəndir.

Xarici ticarətin və digər iqtisadi fəaliyyətlərin sərbəstliyinin təmin edilməsi istiqamətində yerinə yetirilən iqtisadi islahatlar əsasında idarəetmə sistemində inzibati tənzimləmə üsullarından iqtisadi tənzimləmə üsullarına üstünlük verilməsi ilə xarici iqtisadi əlaqələrin tənzimlənməsində bazarı prinsiplərinə keçidə imkan yaranmışdır. Həmin səbəbdən Azərbaycan Respublikasının gömrük işindəki siyasətinin təkmil və stabilliyi, ölkəmizin inkişafında önəmli şərtlərdən biridir.

1.2 Gömrük rejimlərinin fəaliyyətini tənzimləyən milli və beynəlxalq sənədlərin müqayisəli təhlili

Gömrük siyasətinin, gömrük sisteminin tənzimləmədə istifadə edilməsi üçün bir sıra gömrük rejimi növləri tətbiq edilməkdədir:

- azad dövriyyə üzrə məhsul buraxılışı;
- yenidən məhsul idxalatı;
- tranzit;
- gömrük anbarı;
- rüsumsuz ticarət mağazası;
- gömrük zonasında emal;
- gömrük nəzarətində emal;
- müvəqqəti məhsul idxalı (ixracı);
- azad gömrük zonası;
- sərbəst anbar;
- gömrük zonasından kənar emal;

- ixracat;
- yenidən ixrac;
- məhsulların məhvi edilməsi;
- hökumət mənfəəti üçün məhsuldan imtina.

Gömrük rejimində seçim sərbəstliyi – Respublikamızın gömrük sistemində aid mövcud qanunvericiliyində digər hallar nəzərdə tutulmayıbsa xarici ticarətlə məşğul olan şəxs, məhsulların, nəqliyyat prosesində istifadə ediləcək vasitələrin xüsusiyyətlərindən, kəmiyyətindən, mənşəyindən, istiqamət kimi müəyyən edilmiş ölkədən asılı olmayaraq, vaxt təyini olmadan istənilən gömrük rejimini seçə yaxud seçdiyi rejimi dəyişdirə bilər.

Respublikamızda gömrük rejimlərinin tənzimlənməsi üzrə müəyyən xüsusiyyətlər vardır. Buna görə əgər Azərbaycan Respublikasında bu məsələ ilə bağlı müəyyən qanunvericilik aktı qəbul edilməyibsə, həmin qanunvericilik aktı qəbul edilən vaxta qədər ölkəmizin həmin məsələ ilə əlaqədar icra hakimiyyəti qurumu özünün idarəetmə səlahiyyətləri çərçivəsində gömrük rejimi üzrə hüquqi tənzimləmə funksiyasını, həmçinin Gömrük Məcəlləsində nəzərdə tutulmayan gömrük rejimini təyin etmək səlahiyyətinə malikdir (A.Ş. Şəkəraliyev, Z. A.Şəkəraliyeva 2014 s.32).

Əmtəələrin sərbəst dövriyyə məqsədləri üçün buraxılması dedikdə ölkəmizin gömrük sahəsinə xaricdən gətirilmiş məhsulların ölkə ərazisindən çıxarılması ilə bağlı məsuliyyət götürmədən mütəmadi şəkildə ölkəmizin gömrük sahəsində qalmasını özündə əks etdirən gömrük rejimi nəzərdə tutulur. Əmtəələrin yenidən idxal-ixracının həyata keçirilməsi, gömrük rejimi əsasında respublikamızın gömrük sahəsindən çıxarılmış ölkə məhsullarının qanunvericiliklə təsbit edilmiş vaxt ərzində gömrük ödənişləri, rüsumlar alınmamaqla, habelə həmin məhsullar üzrə iqtisadi siyasətlə bağlı tədbirlər icra edilməyərək ölkəyə geri gətirilməsini nəzərdə tutan gömrük rejimidir.

Malların tranziti — Respublikamızda bu sahədə olan qanunvericilik aktları, hökumətimiz tərəfindən ölkələrarası müqavilə və sazişlərdə nəzərdə tutulan bəndlər istisna olmaqla məhsulların gömrük nəzarəti daxilində, ölkəmizin iki gömrük

orqanı arasında, həmçinin digər ölkələrdən hər hansı gömrük ödənişi alınmadan, vergi tutulmaları tətbiq edilmədən, məhsullar üzərində iqtisadi siyasətlə bağlı heç bir əməliyyatlar aparılmadan həmin məhsulların ölkə ərazisindən keçirilməsi ilə bağlı prosesdir.

Məhsulların gömrük rejimi daxilində yerləşdirilməsi aşağıdakı hallarda həyata keçirilə bilər:

- fiziki aşınma ilə əlaqədar dəyişiklik olduqda – daşınma və saxlanmanın standartlar əsasında həyata keçirildiyi hallar istisna olmaqla məhsullar dəyişilməz formada saxlanılmalı, tranzit məqsədindən başqa heç bir məqsəd üzrə məhsullardan istifadə olunmamalıdır;

- məhsullar daşınmada istifadə edilən nəqliyyat vasitələrinin texniki imkanları, yol vəziyyəti, nəqliyyat marşrutunun digər xarakteristikaları nəzərə alınmaqla məhsulları göndərmiş gömrük orqanlarının təyin etdiyi vaxtda təyinat nöqtəsində yerləşən gömrük məntəqələrinə çatdırılmalıdır;

- Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə digər situasiyalar müəyyənləşdirilməmişdirsə, ölkəmizin ərazisində məhsulların tranzit daşınması formaları və daşınma istiqamətləri müstəqil müəyyən oluna bilər;

- Məhsulların daşınması ilə məşğul olan şəxslərin, onların daşınma üçün istifadə etdikləri nəqliyyat vasitələrinin Gömrük Məcəlləsinin tələblərinə uyğun olmaması barədə ölkənin gömrük qurumlarında əsaslı dəlillər olduğu halda respublikamızın gömrük qurumu nəqliyyat vasitələrinin tələb olunan formada təchizatı, gömrük nəzarəti, yaxud məhsulların həmin orqanın daşıma vasitələri ilə daşınması yolu ilə Gömrük Məcəlləsinin və gömrük fəaliyyətini yerinə yetirən icraedici qurumun müvafiq nizamnaməsi əsasında məhsulların tranzit gömrük rejimində yerləşdirilməsinə icazə verə bilər;

- Yuxarıda qeyd olunan hallarda nəqliyyat vasitəsinin yetərsizliyi ilə əlaqədar gömrük orqanları tərəfindən yerinə yetirilən əlavə təchizat, daşınma dəstəyi və s. ilə əlaqədar xərclər daşınma fəaliyyətini yerinə yetirən subyektlər tərəfindən qarşılır. Azərbaycan Respublikasının hökumət qurumları tərəfindən xərclər qarşılanmır.

Ölkəmizin gömrük komitəsinin fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi istiqamətində son illərdə bir sıra tədbirlər həyata keçirilməkdədir. Bunlardan biri də gömrük fəaliyyəti sferasında beynəlxalq əməkdaşlığın aparılması və mütərəqqi xarici təcrübənin tətbiq edilməsidir. Son zamanlar bu sahədə dünya ölkələrinin gömrük qurumları ilə əməkdaşlıq genişləndirilmiş, işgüzar fəaliyyətlər artırılmış, aparıcı ölkələrin təcrübəsindən istifadə etməklə daxili qanunvericilikdə, milli maraqlar, ölkənin suverenliyi, iqtisadi təhlükəsizliyinin qorunmasında, gömrük orqanlarının fəaliyyətinin səmərəliliyinin artırılmasında, dövlət büdcəsinə gömrükdən daxil olmaların təmin edilməsində, ölkə iqtisadiyyatının dünya iqtisadiyyatına integrasiya olunmasında önəmli rol oynamışdır. Bunun nəticəsində gömrük sahəsində həyata keçirilən dövlət siyasəti beynəlxalq iqtisadi əlaqələrin inkişafında təsir göstərərək milli iqtisadiyyatın inkişafına, iqtisadi göstəricilərin artımına, müsbət xarici təsirlərin qəbul edilməsi, mənfi xarici təsirlərin azaldılması ilə sağlamlaşdırılmasına xidmət edir. Dünyanın inkişaf etmiş ölkələrinin gömrük qurumları, bu sahədə fəaliyyət göstərən beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlığın artırılması ölkəmizin gömrük sistemində mütərəqqi dəyişikliklərin baş verməsinə imkan yaradacaq və onun gələcək inkişafına şərait yaradacaqdır.

Beynəlxalq əməkdaşlığın nəticəsi olaraq, DGK-nın fəaliyyətinin tənzimlənməsi və təkmilləşdirilməsi üzrə konseptual yanaşmalarda dəyişikliklər edilmiş, gömrük sistemində nəzarət, iqtisadi-hüquqi mahiyyət daşıyan nəzəri-təcrübə əhəmiyyətə malik olan müqavilə və sazişlər bağlanmış, bunların tətbiqi mexanizminə dair qərarlar qəbul edilmiş, təlimat, metodoloji göstərişlər və s. hazırlanıb icra olunmağa başlanılmışdır.

1.3. Ümumdünya Gömrük təşkilatının məqsədi, fəaliyyət prinsipləri və gömrük işinin təşkilində rolu

Ümumdünya Gömrük Təşkilatı hökumətlərarası bir təşkilatdır. Gömrük Əməkdaşlıq Şurası kimi 1952-ci ildə yaradılan Ümumdünya Gömrük Təşkilatı vəzifəsi gömrük administrasiyalarının effektivliyi və səmərəliliyini artırmaq üçün müstəqil hökumətlərarası bir təşkilatdır. Bu gün Ümumdünya Gömrük Təşkilatı

dünya ticarətinin təxminən 98% -ni toplayan dünyanın gömrük idarəsini təmsil edir. Gömrük ekspertizasının global mərkəzi olan Ümumdünya Gömrük Təşkilatının gömrük məsələlərində səlahiyyətləri olan yeganə beynəlxalq təşkilatdır və özünü haqlı olaraq beynəlxalq gömrük icmasının səsi hesab edə bilər.

Ümumdünya Gömrük Təşkilatının idarəetmə orqanı - Şuranın missiyasını yerinə yetirmək üçün Katibliyin səlahiyyətlərinə və bacarıqlarına və bir sıra texniki və məsləhət komitələrinə əsaslanır. Katiblik 100-dən çox beynəlxalq məmur, texniki mütəxəssislərdən və bəzi millətlərin dəstəkləyən işçilərindən ibarətdir. Ümumdünya Gömrük Təşkilatı beynəlxalq ticarət məsələlərində əhəmiyyətli oyunçudur. Lakin onun rolu bəzən qarışıq və səhvdir. İki ölkə arasındakı bir fərq, dünya millətlərinin hökumət nümayəndələrindən ibarət olan üzvlüyüdür. Ümumdünya Gömrük Təşkilatı Brüsseldə, Belçikada yerləşir və 182 üzv ölkəyə malikdir. Ümumdünya Gömrük Təşkilatının hər hansı bir üzvü olan bu Konvensiyanın iştirakçısı ola biləcək hər hansı bir müəssisənin səlahiyyətli orqanı İdarəetmə Komitəsinin iclaslarına müşahidəçi kimi iştirak etmək hüququna malikdir. Belə müşahidəçilərin vəziyyəti və hüquqları Şuranın qərarı ilə müəyyən edilir. Toplantılar hər il təşkil edilir. Tələb olunduqda, ÜGT Katibliyi Ümumdünya Gömrük Təşkilatının veb saytında virtual görüşlər təşkil edilir və müzakirə forumları yaradılır. Ümumdünya Gömrük Təşkilatının Baş Katibi qeyri-üzv dövlətlərin və ya beynəlxalq təşkilatların nümayəndələrini görüşlərdə müşahidəçi kimi iştirak etmək üçün dəvət edir.

1953-cü ildə 17 üzvdən ibarət olan bir komitə yaradıldı və bu, Gömrük Əməkdaşlıq Şurası adlandırıldı. 1994-cü ildə dünya miqyasında artımını tanımaq üçün, Ümumdünya Gömrük Təşkilatı adını qəbul etmişdir. Ümumdünya Gömrük Təşkilatı rolu beynəlxalq ticarətin təhlükəsiz və azad axını təmin edən müxtəlif çərçivələr və konvensiyaların idarə edilməsidir. Ümumdünya Gömrük Təşkilatına üzv ölkələrin gömrük administrasiyalarının nümayəndələrindən ibarətdir.

Ümumdünya Gömrük Təşkilatına üzv ölkələrdə Gömrük əməliyyatlarının əhəmiyyətli bir çərçivəsini təmin edən bir sıra iş standartlarına malikdir. Bu standartlar malların təsnifatı, qəbul edilən bilirliliyi və statistik məqsədi üçün

təsnifləşdirilməsini təmin edən uyğunlaşmış əmtəə təsviri və kodlaşdırma Sistemini (həmçinin uyğunlaşmış sistem olaraq da adlandırılır) daxil edir və vəzifə hesablama məqsədləri üçün dəyərlərin təyin edilməsi metodlarını əks etdirən gömrük qiymətləndirmə hesabatı və "səlahiyyətli iqtisadi operatorlar" (idxalçılar, ixracatçılar, brokerlər, yük daşıyıcıları, daşıyıcılar və s. kimi könüllü iştirakçılar) vasitəsilə təchizat zəncirinin təhlükəsizliyini təmin etmək üçün təlimatların hazırlanmasını və global ticarətin təhlükəsizliyini təmin edən standartların təhlükəsiz çərçivəsidir.

Milli Gömrük nümayəndələri arasında dialoq və təcrübə mübadiləsi üçün bir forum olaraq, Ümumdünya Gömrük Təşkilatının üzvlərinə birbaşa Konvensiya və digər beynəlxalq sənədləri, eləcə də Katibliyin və ya onun iştirakı ilə təmin edilən texniki yardım və təlim xidmətləri təklif edir. Katiblik öz üzvlərini milli gömrük idarələri daxilində potensialın modernləşdirilməsi və inkişaf etdirilməsi istiqamətində fəaliyyətlərini fəal şəkildə dəstəkləyir.

Qeyri-hökumət təşkilatının qanuni beynəlxalq ticarətin böyüməsini stimullaşdırmaqda oynadığı mühüm roldan başqa, saxta fəaliyyətlərlə mübarizə üzrə söyləri də beynəlxalq səviyyədə tanınır. Ümumdünya Gömrük Təşkilatı tərəfindən dəstəklənən tərəfdaşlıq anlayışı Gömrük administrasiyaları və onların tərəfdaşları arasında körpülər qurmağın əsaslarından biridir. Dürüst, şəffaf və proqnozlaşdırıla bilən gömrük mühitinin yaranmasını təşviq etməklə, Ümumdünya Gömrük Təşkilatının üzvlərinin iqtisadi və sosial rifahına birbaşa kömək edir.

Qeyri-sabitlik və terrorist fəaliyyətinin mövcud təhlükəsi ilə xarakterizə olunan beynəlxalq mühitdə, Ümumdünya Gömrük Təşkilatının cəmiyyət və milli ərazilərin qorunmasının gücləndirilməsi, beynəlxalq ticarətin təmin edilməsi və asanlaşdırılmasının missiyası onun tam mənasını daşıyır. Bütövlükdə Alt Komitə ümumi olaraq Ümumdünya Gömrük Təşkilatı Şurasının və Siyasət Komissiyasının rəhbərliyi, tərəfindən verilən inzibati dəstəklə hərəkət edir.

Ümumdünya Gömrük Təşkilatının məqsədi gömrük sistemlərində ən yüksək uyğunluq və vahidliyin təmin etməkdir. Ümumdünya Gömrük Təşkilatı üzvləri ilə iqtisadi rəqabət qabiliyyətinin təmin edilməsi və inkişafı ilə böyüməsini

təmin etmək üçün çalışır. Gömrüyün təhlükəsizliyi və yardımı ölkələrin iqtisadi inkişafı üçün əsas amillərdən biridir və ölkələrin və onların vətəndaşlarının sosial rifahı, yoxsulluğun azaldılması və iqtisadi inkişafı ilə bağlı milli gündəmdə sıx bağlıdır. Eyni şəkildə, Ümumdünya Gömrük Təşkilatı gömrük prosedurlarını sadələşdirmək və uyğunlaşdırmaq üçün alətlər və vasitələrin inkişafı üçün bir forum təqdim edir. Hökumət gəlirlərinin əhəmiyyətli bir hissəsini gömrük vergilərindən əldə etdiyi bir çox gömrük idarəsi, xüsusilə də iqtisadiyyatlarda gəlir yığımları bir prioritet olaraq qalır. Müasir bir gömrük idarəsi, Ümumdünya Gömrük Təşkilatı, həmçinin başqa beynəlxalq təşkilatların hazırladığı müvafiq alətlərdən gəlirlərin formalaşdırılmasında ədalətlik, səmərəlilik prinsipləri əsasında effektiv və ardıcıl şəkildə tətbiq etməlidir (Əliyev V.R.2011,s.165-173;).

Cəmiyyətin, ictimai sağlamlığının və təhlükəsizliyinin qorunması üçün yaradılan bir təşkilatdır. Gömrük sərhədinin uyğunluğunun səmərəliliyi və effektivliyi malların, insan və nəqliyyat vasitələrinin qanun və qaydalara əməl edilməsinin, təhlükəsiz və təhlükəsiz icmaların əldə olunmasının, xalqların iqtisadi rəqabətliliyinin, beynəlxalq ticarətin artımının və global bazarda öz təsirini göstərir. Ümumdünya Gömrük Təşkilatı cəmiyyətin qorunması məqsədi ilə standartlar və qaydaları inkişaf etdirir və tətbiq etdirir. Gömrük mühafizəsi məlumatlarının və Kəşfiyyatın mübadiləsi Ümumdünya Gömrük Təşkilatının icra Stratejisi üçün vacibdir. Bu məqsədlə, Ümumdünya Gömrük Təşkilatı əsas maraqlı tərəflərin köməyi ilə gömrük hüquq - mühafizə təşəbbüsləri və əməliyyat fəaliyyətlərini əlaqələndirəcək və həyata keçirəcəkdir. Effektiv və səmərəli gömrük idarələri dövlətlərin iqtisadi, sosial və təhlükəsizlik inkişafı üçün vacibdir. Gömrük mükəmməlliyin global mərkəzi olan Ümumdünya Gömrük Təşkilatı, müasir gömrük standartları, prosedurları və sistemlərinin inkişafı, təşviqi və dəstəklənməsi üçün əsas rol oynayır, potensialın gücləndirilməsində dünya lideri kimi özünü göstərir.

Potensialın yaradılması vasitələrinin inkişafı davamlı inkişaf və modernləşdirmə üçün vacib olan Kapital İnkişafı Komitəsi tərəfindən vurğulanmış üç imkan verici ilə əlaqələndirilir: Siyasi iradə, insanlar və tərəfdaşlıqlar.

Ümumdünya Gömrük Təşkilatı və təcrübə mübadiləsi və ən yaxşı təcrübələrin müəyyənləşdirilməsi, üzv administrasiyaları, digər dövlət qurumları, beynəlxalq təşkilat və qurumlar, özəl bölmə, həmçinin digər maraqlı tərəflər çərçivəsində daha geniş əlaqə və daha uyğun harmoniya təmin etmək üçün beynəlxalq əməkdaşlıq forumunu təqdim edir. Ümumdünya Gömrük Təşkilatı və beynəlxalq Gömrük Birliyi, hökumətlər, digər beynəlxalq və regional təşkilatlar, donorlar və özəl sektor ilə əməkdaşlıq, əlaqə və əməkdaşlıq vasitəsilə strateji prioritetlərini, rolu və fəaliyyətləri dəstəkləyir.

Ümumdünya Gömrük Təşkilatı professional, bilik bazalı xidmət mədəniyyətini inkişaf etdirmək və Ümumdünya Gömrük Təşkilatının üzvlüyünə və xarici maraqlı tərəflərə fayda gətirmək məqsədilə müxtəlif metodlardan istifadə edərək gömrük və beynəlxalq ticarət mövzularında geniş araşdırma və təhlil aparır. Ümumdünya Gömrük Təşkilatı tərəfindən qəbul edilən yanaşmanın əsas məqsədi, sərhədlərin təhlükəsizliyinin yaxşılaşdırılmasıdır. 2002-ci ilin iyun ayında Ümumdünya Gömrük Təşkilatı təhlükəsizlik və yardımın təmin edilməsi haqqında qətnamə qəbul etmişdir. Qətnamə nəticəsində Ümumdünya Gömrük Təşkilatına üzv ölkələr beş dəfə görüşdü və müxtəlif layihə qrupları vasitəsilə bir təhlükəsizlik və asanlaşdırma tədbirləri və Təlimatları paketi hazırladı :

- Yüksək riskli yüklərin müəyyənləşdirilməsi üçün əsas məlumat elementlərinin siyahısı;
- Təhlükəsizliyin qorunub saxlanılmasını nəzərə alan Ümumdünya Gömrük Təşkilatı;
- Gömrük sahəsində qarşılıqlı inzibati yardım haqqında yeni Konvensiya dair problemlər arasında məlumat mübadiləsinə kömək etmək;
- Milli hüquqi və inzibati qaydaların yaradılması üçün təlimat proqramları
- Gömrük-işgüzar əməkdaşlıq istiqamətləri;

Ümumdünya Gömrük Təşkilatının antiterror fəaliyyətinə olan əsas töhfə təhlükəsizlik və sadələşdirmə ilə bağlı tədbirlər paketini Beynəlxalq Ticarət Təchizatı Zənciri, Ümumdünya Gömrük Təşkilatının Təhlükəsizlik üzrə Qərarına

əsaslanaraq hazırlamışdır. Ümumdünya Gömrük Təşkilatının iqtisadiyyat üzrə tövsiyələri və təlimatları müvafiq hökumətlərarası və sənaye orqanları tərəfindən təsdiq edilmiş, düzgün bir şəkildə təmin edilmişdir.

2003-cü ilin oktyabr ayında Amerika Dövlətləri Təşkilatı ilə birgə görüş keçirilmişdir. Bu yaxınlarda BMT-nin CTC-də BMT-nin 1456 sayılı qətnaməsi ilə (2003) potensialın artırılması və Ümumdünya Gömrük Təşkilatı üçün "Matrix" :proqramı işlənib hazırlanmışdır. Burada gömrük idarələri aparıcı texniki orqanların dəstəklənməsi üçün mühüm rol oynaya bilər. Xüsusilə gələcəkdə Gömrük Təşkilatı təhlükəli malların hərəkətini aşkar etmək üçün erkən xəbərdarlıq mexanizmlərinin qiymətli bir cəhəti olma potensialına malik olan bu malların beynəlxalq hərəkəti haqqında qabaqcadan elektron məlumat almalıdır.

2004-cü ilin iyun ayında Ümumdünya Gömrük Təşkilatının iclasında inkişafın növbəti mərhələləri tədbirlərin fəaliyyət planı vasitəsilə həyata keçirildi. Gələcək inkişafı üzrə təlimat və ikinci bir qərarın hazırlanması, baxılması üçün yeni bir yüksək səviyyəli üzvlərin strateji qrupunun təşəbbüsü, liderliyini təmin etmək və təşviq etmək lazımdır.

Ümumdünya Gömrük Təşkilatının əsas fəaliyyəti aşağıdakılardır:

- Sadələşdirilmiş və uyğunlaşdırılmış gömrük sistemlərinin və prosedurlarının birbaşa tətbiqi və Ümumdünya Gömrük Təşkilatının Data Modelinin (Vahid Pəncərə) tətbiqinin təşviq edilməsi;
- Digər çoxtərəfli qurumlar tərəfindən hazırlanan Beynəlxalq Gömrük Sənədi və Gömrük mənşəli Ümumdünya Gömrük Təşkilatının tərəfləri və konteynerlər üzrə BMT Konvensiyası;
- Gömrük modernləşdirmə təşəbbüslərini asanlaşdırmaq və beynəlxalq Gömrük və ticarət vasitələrini həyata keçirmək üçün davamlı bacarıqların artırılması istiqamətində rəhbərlik və yardım göstərilməsi;
- Gömrük və beynəlxalq biznes cəmiyyəti arasında əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsi;
- Transmilli mütəşəkkil cinayətkarlıq, ekoloji cinayət, narkotik maddə ticarəti, pul axınlığı, qaçaqmalçılıq, qeyri-qanuni almaz ticarət, qanunsuz silah və

döyüş sursatı, oğurlanmış avtomobillərin və digər gömrük hüquqpozmalarına qarşı mübarizə;

- Qlobal ticarətin təmin edilməsi və asanlaşdırılmasına dair Ümumdünya Gömrük Təşkilatının standartları çərçivəsi vasitəsilə malların beynəlxalq ticarət zamanətində hərəkətinin təmin edilməsi və asanlaşdırılması (Səlahiyyətli İqtisadi Əməliyyat Sisteminin tətbiqi və bu sistemlərin qarşılıqlı tanınması);

- Dəyişikliyə dair Aruşa Bəyannaməsi və üzvlərin bütövlükdə ən yaxşı təcrübələri tətbiq etməyə kömək edən vasitələrin inkişafı yolu ilə gömrük sistemində bütövlüyün qorunmasıdır.

Mümkün Gömrük qazanmaları gömrük islahatı və müasirləşdirilməsinə yüksək və davamlı siyasi öhdəlik, Ümumdünya Gömrük Təşkilatı işi ilə uyğun və tamamlayıcı əlaqələr və başqaları tərəfindən gömrüklərin daha yaxşı anlaşılmasıdır.

Qurulduğu gündən etibarən, Ümumdünya Gömrük Təşkilatının, gömrük mütəxəssislərinin və dünya ticarətində tərəfdaşlarının əsas vəzifəsi gömrük və ticarət prosedurlarını sadələşdirmək, müəyyən edilmiş tələblərə riayət etməklə balansı vurmağıdır. Təşkilat konvensiyalar, standartlar, proqramlar hazırladı və üzv ölkələrin hökumətlərini ticarət prosedurlarını gömrük nəzarəti ilə birləşdirmək üçün səylərini birləşdirməyi təklif etdi. Ticarətin asanlaşdırılması sosial rifah və yoxsulluğun azaldılması üçün milli proqramlarla bir araya gələn ölkələrin iqtisadiyyatlarının iqtisadi inkişafında mühüm amildir.

Beynəlxalq ticarətdə gömrük sisteminin işi sürətləndirilmiş klirinq proseslərini, gəlirləri artırmaq üçün effektiv nəzarət tədbirlərinin həyata keçirilməsini, milli qanunvericiliyin tələblərinə uyğunluğunu təmin edir. Ticarətin asanlaşdırılması, Ümumdünya Gömrük Təşkilatı kontekstində, müasir metod və texnologiyaların tətbiqi yolu ilə əldə olunan, beynəlxalq səviyyədə razılaşdırılmış əsasda idarəetmə keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması ilə lazım olan ticarət məhdudiyyətlərindən uzaqlaşmaq deməkdir.

Ümumdünya Gömrük Təşkilatının üzvlərinin çoxu effektiv idarəetmə vasitələrinə ehtiyacı olan inkişaf etməkdə olan ölkələr, milli hökumətlərin gəlirlərini artırmaq üçün ticarətin asanlaşdırılmasıdır. Bu gəlirlər vətəndaşların sosial və maddi rifahının yaxşılaşdırılmasına yönəlmiş proqramlarda əhəmiyyətli qatqı təmin edir. Ümumdünya Gömrük Təşkilatı, ən az inkişaf etmiş ölkələrə beynəlxalq ticarət sisteminə real integrasiyanı təmin etməyə kömək edən beynəlxalq ictimaiyyətin qəbul etdiyi öhdəliklər üzərində işləyir. Ümumdünya Gömrük Təşkilatı beynəlxalq təşkilatlarla inkişaf və potensialın inkişafı sahəsində tərəfdaş kimi çıxış etməyə hazır olduğunu bildirmişdir. Ümumdünya Ticarət Təşkilatı təşkilat üzvlərinə əməliyyat üzrə xərcləri artıran prosessual və institusional problemlərin aradan qaldırılmasında ticarət əməliyyatlarının rolunun artırılmasına yönəlmiş texniki yardım göstərir.

ÜGT Katibliyi, gömrük strukturlarının inkişafında dünya meyllərinin hərtərəfli təhlilindən sonra hökumətlərin ehtiyaclarına cavab verən gömrük və sərhəd idarəçiliyinin davamlı inkişafı üçün geniş bir strategiya yaratmışdır.

Strategiya 2003-cü ildə Şura tərəfindən təsdiqlənmişdir:

- beynəlxalq tədarük zəncirinin idarə olunması;
- sosial müdafiənin təmin edilməsi;
- İqtisadi statistik potensialın yaranması;
- gəlir gəlirləri üçün dəstək.

Bütün Ümumdünya Gömrük Təşkilatının üzvləri milli tələblərə, regional, beynəlxalq öhdəliklərə cavab verən və bu öhdəliklərin yerinə yetirilməsi üçün müvafiq əməliyyat sistemlərinin və prosedurlarının həyata keçirilməsini dəstəkləyən siyasəti təsir və idarə edə bilər. Müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməsi üçün lazımı ehtiyacların qiymətləndirilməsinə əsaslanan prioritet, praktik, əməliyyat fəaliyyətlərinə strateji, vahid və strukturlaşdırılmış yanaşma olmalıdır.

Ümumdünya Gömrük Təşkilatının potensialının artırılması strategiyasının əsas və ən vacib prinsipləri aşağıdakılardır:

- siyasi iradə, liderlik və məqsədlərə bağlılıq;
- bütün gömrük xidmətinin dəyişməsinə töhfə verən təcavüzkar inkişaf;

- gömrük orqanlarının bacarıqların artırılması proqramının həyata keçirilməsi üçün tam məsuliyyət daşıyır;
- plan və layihələrin xüsusiyyətləri;
- gömrük, ticarət və elmi qurumlar arasında global, regional və institusional səviyyələrdə tərəfdaşlıq əlaqələri.

Strategiyanın həyata keçirilməsini dəstəkləmək üçün bir sıra vasitələr və xidmətlər hazırlanmışdır.

Regional potensialın artırılması bir neçə üstünlüklərə malikdir: məhdud resursların ÜGT-yə səmərəli şəkildə ayrılmasını təmin edir və regional əməkdaşlıq və əməkdaşlıq üçün maksimum potensialın qoyulduğu sahələrə diqqət yetirməyə imkan verir. Bundan əlavə, bu yanaşma regional əməkdaşlığın sadələşdirilməsinə kömək edir, hər bölgədə müxtəlif donorların həyata keçirdiyi potensialın gücləndirilməsini təmin edir, bu da maliyyələşmə və texniki dəstəyin əhəmiyyətli artmasına gətirib çıxarır.

Prinsiplərin ümumi çərçivəsi hesab olunmalı və pilot layihələrdən əldə edilmiş təcrübəni nəzərə almalıdır. Bütün dünyada milli gömrük idarələri ticarət əlaqələrinin formalaşmasında, gəlirlərin toplanmasında əsas rol oynayır. Buna görə gömrük sistemində bütövlüyün olmaması ticarət və investisiya imkanlarını azaldır, ictimaiyyətin dövlət rəhbərliyinə olan inamını pozur, bütün vətəndaşların rifahını təhlükə altına alır. Dürüstlük gömrük strukturlarının düzgün işləməsi üçün bir ön şərtidir. Sistematik araşdırma, obyektiv təhlillər, ampirik dəlillər və yerli şərtlərin nəzərə alınması yolu ilə biliklərin aktiv araşdırılması siyasi qərarlar qəbul etməkdə böyük fayda gətirir. Bununla yanaşı, Ümumdünya Gömrük Təşkilatı tədqiqat şöbəsi gömrük və beynəlxalq ticarət üzrə siyasət tədqiqatları aparır, alim və praktikçiləri öz işlərini təqdim edən elmi konfranslar təşkil edir.

Şura üzv dövlətlərin gömrük sistemlərinin harmonizasiyası və birləşməsinə təmin etmək üçün Gömrük Əməkdaşlıq Şurasının yaradılması haqqında Konvensiya əsasında yaradılıb. Şura Təşkilatın fəaliyyətinə dair qərar qəbul edən Ümumdünya Gömrük Təşkilatının ali orqanıdır. Şura hər altı ayda bir dəfə görüşür. Bütün Ümumdünya Gömrük Təşkilatının üzvlərinin nümayəndələri Şuraya

göndərilir. Təşkilatda aktiv iştirakçı statusu olan ölkələr bir səs vermək hüququna malikdirlər. Hökumətin nümayəndələri, ÜGT üzvü olmayan dünya səviyyəli təşkilatlar, Şuranın iclaslarında səsvermə hüququna malik olmayan müşahidəçilər kimi iştirak edə bilirlər. Təşkilat üzvlərinin sadə bir çoxunun nümayəndələri kvorum təşkil edir. Qərarlar, iclasda iştirak edən və səsvermə hüququ olan üzvlərin ən azı 2/3 əksəriyyəti ilə təsdiq edilir, prosedur qaydalarına dair qərarların qəbul edilməsi halları istisna olmaqla, bütün üzvlərin ən azı 2/3 səs çoxluğu tələb olunur.

Ümumdünya Gömrük Təşkilatı aydın və dəqiq standartlar, məsələn, malların müşayiət olunduğu malların və hərəkətlərin beynəlxalq hərəkətinin dəqiqliyi, proqnozlaşdırılması və təhlükəsizliyini təmin edir. Qlobal ticarətin təhlükəsizliyini və asanlaşdırılmasını təmin edən Standartlar çərçivəsi. Ümumdünya Gömrük Təşkilatı, həmçinin bir çox hesabat tələbləri və yoxlamalar kimi beynəlxalq tədarük zəncirlərində təkrarlanmanın və gecikmələrin aradan qaldırılmasını müdafiə edir. Ümumdünya Gömrük Təşkilatı Data Model və onun vahid pəncərə potensialı bu nail olmaq üçün əsas vasitədir. Yenidən qurulan Kyoto Konvensiyası müasir və effektiv Gömrük prosedurları üçün plandır və müasir ticarəti tələb edən Qlobal Şəbəkə Gümrükləri və SAFE Standartları çərçivəsi gömrük administrasiyaları arasında əməkdaşlığı möhkəmləndirən proqnozlaşdırma, səmərəlilik və səviyyəli oyun sahəsini yaratmaqla beynəlxalq ticarət sistemini dəstəkləyir. Ümumdünya Gömrük Təşkilatının daha yaxşı koordinasiya olunmuş sərhəd İdarəetmə İdarəsinin yaradılması üzrə səyləri gömrük və digər dövlət qurumları arasında əməkdaşlığı artırır. Tərəfdaşlıqda Gömrük Tərəfdaşlığı gömrük idarələrini qanuni ticarətə asanlaşdıran qaydada uyğunluğun artırılmasına imkan verir.

Ümumdünya Gömrük Təşkilatının baş katibi Kunio Mikuriya 30 noyabr - 2 dekabr 2009-cu il tarixlərində Cenevrədə keçirilən ÜGT Nazirlər Konfransında iştirak etmişdir. Görüşdə ÜGT-nin son dövrlərdə fəaliyyətini nəzərdən keçirmiş və ÜGT üzvlərinin Doha İnkişaf Gündəmini ən qısa müddətdə yekunlaşdırmağı öhdəsinə götürmüşdür. Nazirlər Konfransı, ÜGT-nin ticarətin asanlaşdırılmasına dair danışıqlarda daha da irəliləmə yaratdı.

Gömrük idarələri tərəfindən gəlir yığımlarına artan təzyiqlərə səbəb olan global maliyyə böhranına cavab olaraq, ÜGT 10-11 dekabr 2009-cu il tarixində Gəlir İdarəetmə Konfransını təşkil etdi. Konfransın əsas məqsədi ÜGT Gəlir Paketi təşəbbüsünün bir hissəsi kimi Gömrük İdarələri tərəfindən ədalətli, səmərəli və effektiv gəlirlərin toplanmasını təmin etməkdir. Baş katib və Gömrük, beynəlxalq təşkilatların və ictimai sektorun yüksək səviyyəli nümayəndələrinin daxil olduğu gəlirlərin idarə olunması üzrə təcrübə mübadiləsi üçün 100-dən çox iştirakçı toplandı. ÜGT-nin baş katibi Kunio Mikuriya açılış nitqində, Gömrük Administrasiyaları beynəlxalq standartlar, təlimatlar və potensial onların maliyyə məsuliyyətini ədalətli, səmərəli və effektiv şəkildə yerinə yetirmək üçün ÜGT Gəlir Paketinə daxil edilmiş tikinti proqramları; xüsusilə də inkişaf etməkdə olan ölkələrdə bir çox ÜGT üzvləri üçün çox vacibdir. O, həmçinin risklərin idarə edilməsi və vergi idarələri ilə daha yaxşı əməkdaşlıq daxil olmaqla, gəlirlərin toplanmasında idarəetmə məsələsinə toxunmaqda 21-ci əsrin strateji siyasətinə daxil olan ÜGT Gömrük İttifaqında olan on tikinti blokunun vacibliyini vurğuladı.

Ümumdünya Gömrük Təşkilatının Kapital İnkişafı Proqramı ilə bağlı yenilənmiş öhdəliyinin bir hissəsi olaraq, Böyük Britaniyanın gəlir ,gömrük və Sərhəd Təşkilatı bir məlumatlandırma seminarına və Gömrük modernizasiya məsləhətçiləri akkreditasiya seminarına qatılmaq üçün bir sıra mütəxəssislər hazırladı. Seminarlar 28 fevral və 7 mart 2011-ci il tarixləri arasında London və Manchester şəhərlərində keçirilmişdir. Britaniyanın hökuməti ilə Ümumdünya Gömrük Təşkilatı ilk olaraq potensial texniki və əməliyyat məsləhətçiləri üçün potensialın artırılmasına dair məlumatlandırma seminarı keçirmişdir. Seminara Ümumdünya Gömrük Təşkilatının üzvlərini inkişaf etdirmək üçün prioritet olan gömrüklə bağlı məsələlər daxil edilmişdir.

ÜGT həmçinin Gömrük Müasirləşdirmə Məsləhətçiləri üçün akkreditasiya seminar təşkil etdi. Bu məsləhətçilər islahatların dəstəklənməsi və planlaşdırılması baxımından müasirləşmə prosesinin başlanğıcında üzv administrasiyalara strateji məsləhət verirlər.

II FƏSİL. AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA GÖMRÜK İŞİ SFERASINDA MÜASİR VƏZİYYƏTİN TƏHLİLİ VƏ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

2.1. Gömrük sisteminin inkişafında dinamikasının müqayisəli təhlili və qiymətləndirilməsi

Gömrük sistemi – gömrük siyasətini həyata keçirən orqanlar sistemini və bu orqanların fəaliyyətinin təcrübi formalarını əhatə edir.

Gömrük sisteminin inkişaf dinamikasının müqayisəli təhlilini vermədən öncə gömrük sisteminin inkişaf tarixinə nəzər salaq.

Azərbaycanda gömrük sistemi xarici iqtisadi əlaqələrin, xarici ticarət fəaliyyətinin tənzimlənməsinin, gömrük fəaliyyəti üzrə siyasətin həyata keçirilməsinin əsas strukturudur. Azərbaycanın gömrük xidməti orqanları ölkənin icra strukturuna daxildir. Bu qurumlar hazırda ölkə rəhbərliyi və dövlət tərəfindən icrası tələb olunan müvafiq funksiyaların yerinə yetirilməsi üzrə hüquqi bazaya və digər infrastruktur təminatına malikdir. Ölkəmizdə gömrük fəaliyyətinin istər dövlət büdcəsinin gəlirlərinin formalaşması üzrə, istərsə də xarici iqtisadi, ticarət əlaqələrinin inkişafında rolu get-gedə artmaqdadır. Xüsusilə xarici iqtisadi fəaliyyətin inkişafında vacib amilə çevrilmişdir.

Ölkə prezidentinin gömrük sisteminin təkmilləşdirilməsinə dair qəbul etdiyi dövlət əhəmiyyətli qərarlar əsasında həyata keçirilən islahatlar nəticəsində gömrük sisteminin fəaliyyətində şəffaflıq daha da artırılmış, məhsulların bəyan edilməsi prosesində elektron sistemə keçidin təkmilləşdirilməsinə nail olunmuşdur. Gömrük sisteminin qurulduğu və fəaliyyət göstərdiyi dövr ərzində aşağıdakı vəzifələrin icrası gömrük orqanları tərəfindən həyata keçirilmişdir:

- milli iqtisadiyyatda əhəmiyyətli hesab olunan sahələrin inkişafının stimullaşdırılması;

- dövlətin iqtisadi funksiyalarının yerinə yetirilməsi üzrə vəzifələrin yerinə yetirilməsi;

- Ölkəmizin gömrük sərhədlərindən nəqliyyat vasitələri, məhsulların buraxılması və keçirilməsinin qanunvericilik tələbləri əsasında həyata keçirilməsini təmin etmək;

- İqtisadi və ticarət əlaqələrində gömrüyün tənzimləyici mexanizmlərindən istifadə edilməsi;

- Yığılan gömrük rüsumlarının dövlət büdcəsinə köçürülməsinin icrası;

- Valyutaların ölkəyə daxil olması və ölkədən çıxarılmasına nəzarət;

- İqtisadi təhlükəsizlik üçün yerli bazarın və yerli istehsalın qorunması istiqamətində aktiv siyasət aparmaq;

- Gömrüklə bağlı funksiyaların yerinə yetirilməsi istiqamətində cinayətkar fəaliyyətlərin qarşısının alınması, ölkəyə qanunla müəyyən edilmiş hallar istisna olmaqla zərərli və təhlükəli hesab edilən məhsulların daxil edilməsinin, həmçinin ölkə ərazisindən tranzit istifadənin qarşısının alınması;

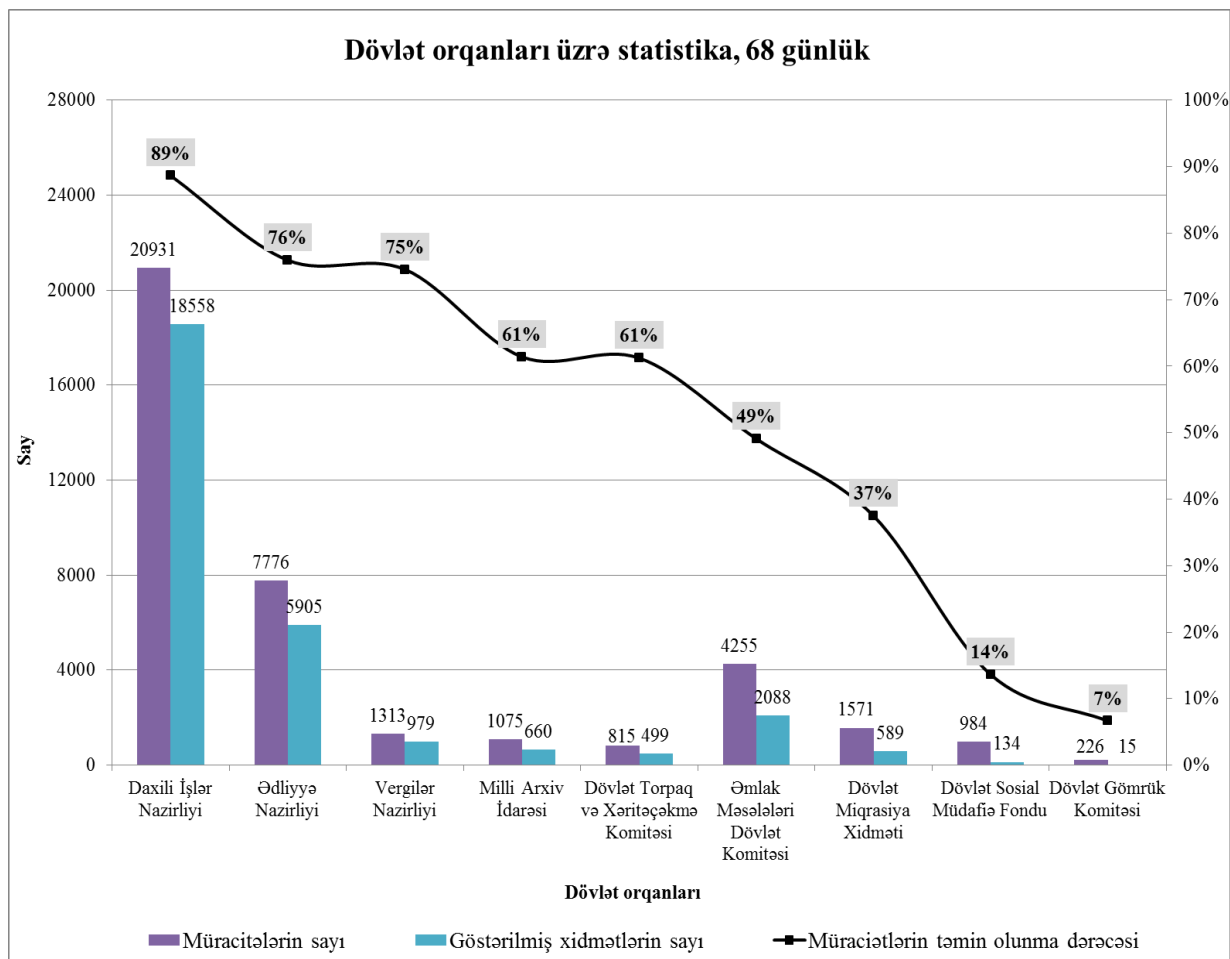
- İKT-nin tətbiqi, infrastruktur təminatının, kadr hazırlığının inkişaf etdirilməsi, beynəlxalq əməkdaşlığın genişləndirilməsi ilə gömrük xidmətlərinin keyfiyyət göstəricilərinin yaxşılaşdırılması.

Ölkəmizdə qeyd olunan məsələlər üzrə son illərdə bir çox təşkilati və struktur işləri həyata keçirilmişdir.

Birinci olaraq hüquqi-normativ bazanın yaxşılaşdırılması məsələləri diqqət mərkəzində olmuş, mövcud qanunvericilik aktlarının təkmilləşdirilməsi, yeni nizamnamənin formalaşdırılması prosesi davam etdirilərək, beynəlxalq səviyyəli konvensiyalarda qeyd edilmiş məsələlər nəzərə alınaraq, gömrük nəzarətinin, sənədləşmə prosesləri ilə bağlı olan fəaliyyətlərin müasir standartlarla uzlaşdırılması, inkişafı dəstəkləyən mütərəqqi gömrük mexanizmlərinin milli iqtisadiyyatın xüsusiyyətlərinə uyğunlaşdırılmaqla tətbiq olunması, bütün bunlarla yanaşı gömrük fəaliyyətinin reallaşdırılmasını tənzimləyən fəaliyyətlərin, mərhələlərin rəşionallıq prinsipi əsasında yerinə yetirilməsi üçün mövcud qaydaların bəzilərinə əlavələr edilmiş, həmçinin yeni hüquqi-normativ aktlar hazırlanmış və təsdiq olunaraq icra edilməyə başlanılmışdır (A.Ş. Şəkərəliyev, Z. A.Şəkərəliyeva 2014 s.22).

Dövlət Gömrük Komitəsinin iş prinsipinin nə dərəcədə şəffaf olduğunu qiymətləndirmək üçün aşağıdakı qrafikə baxmaq kifayətdir.

Şəkil 1. Dövlət orqanlarının iş prinsipi

Mənbə:

Öliyev V.R. “Ümumdünya Gömrük Təşkilatının normalarının ümumi təsnifatı”. “Beynəlxalq hüquq və integrasiya problemləri” elmi-analitik və praktik jurnalındakı məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

ARDGK və tərkibinə daxil olan struktur qurumların fəaliyyətinin hüquqi əsaslarını ölkə konstitusiyası, Gömrük Məcəlləsi, Gömrük tarifi haqqında qanun, ölkə başçısının bu sahəyə aid qəbul edilmiş sərəncam və fərmanları, ARNK-nın qərarları, GK-nın sədrinin 30.01.2012-ci il tarixdə təsdiq edilmiş 01/04 sayılı əmrinə əsasən qəbul edilmiş ARDGK-nın 2012-2017-ci illərdə inkişafı üzrə fəaliyyət planı, həmçinin gömrük fəaliyyətinin tənzimlənməsi üzrə digər qanunvericilik aktları təşkil edir və komitə özünün fəaliyyət planını bunlar əsasında təşkil edir. Yerli istehsalın inkişafı, yerli istehsal məhsullarının dünya

bazarında satışının dəstəklənməsi üçün həyata keçirilən kompleks tədbirlərdən biri də “Made in Azerbaijan” brendinin yaradılmasıdır.

Şəkil 2. Dövlət Gömrük Komitəsinin strukturuna daxil olan orqanların ümumi görünüşü

Mənbə: www.economy.gov.az 2019 məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Xarici ticarətin inkişaf etdirilməsi istiqamətində ixrac yönümlü tədbirlərdən biri də ARNK-nın 30.10.2013-cü il tarixdə qəbul edilmiş 318 sayılı qərarıdır. Həmin qərar əsasında rüsumsuz ticarət mağazalarının təşkili həmçinin onların fəaliyyətlərinin tənzimlənməsi məsələləri hüquqi əksini tapmışdır. Bu qərar əsasında Yerli istehsalçı şirkətlər olan “Cahan” MMC, “Az Duty Free Shops LTD” MMC şirkətlərinə ölkənin bir sıra gömrük buraxılış məntəqələrində rüsumdan azad edilmiş ticarət mağazalarının yaradılması barədə icazə verilmişdir.

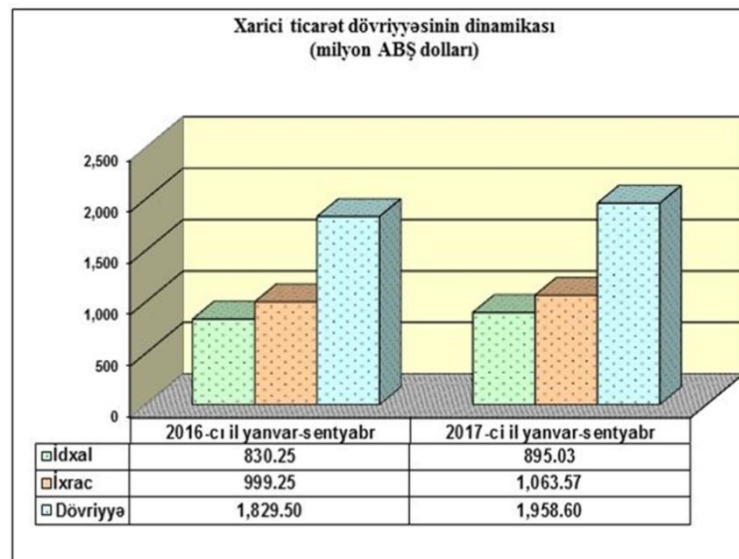
Naxçıvan MRDGK vəzifə və öhdəliklərinin, gömrük fəaliyyəti ilə əlaqədar funksiyaları yerinə yetirən zaman hüquqi və iqtisadi səviyyəli münasibətlər üzrə digər icraedici hakimiyyət qurumları, yerli özünüidarə orqanları, bələdiyyələr, muxtar respublika üzrə rəsmi qeydiyyatda olan QHT-lərlə qarşılıqlı şəkildə fəaliyyətdə olur.

Naxçıvan MRDGK-nın fəaliyyət istiqamətləri aşağıdakılardır:

- Gömrük siyasətinin həyata keçirilməsi, dövlətin iqtisadi siyasətinin reallaşdırılması üçün gömrük mexanizmlərindən effektiv istifadənin təmin edilməsini, gömrük sistemində dövlət siyasətinin reallaşdırılmasını yerinə yetirir;

- Gömrük sisteminin fəaliyyətinin təşkili və təkmilləşdirilməsini həyata keçirir;
- Gömrük sistemində standartların və normativlərin müəyyənəşdirilməsi işini yerinə yetirir;

Şəkil 3. Naxçıvan MR DGK-nın xarici ticarət dövriyyəsinin dinamikası (milyon ABŞ dolları) (2016-2017-ci illər üzrə)

Mənbə: www.economy.gov.az 2018 məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Yuxarıdakı diaqramdan göründüyü kimi, Naxçıvan MR DGK-nın idxal, ixrac və dövriyyəsi 2016-cı ilə nisbətən 2017-ci ildə böyük artım nəzərə çarpır. 2018-ci il üzrə isə bu göstəricilər artaraq idxal üzrə 928,01 milyon ABŞ dolları, ixrac üzrə 1,134,51 milyon ABŞ dolları, xarici ticarət dövriyyəsi üzrə isə 2,0105,04 milyon ABŞ dolları olmuşdur (“Avropa İttifaqı və İqtisadi Tədqiqatlar Mərkəzi” Siyasət sənədləri məcmuəsi 1-ci hissə, Bakı 2013).

Dünya bazarına ixracatın həyata keçirilməsi ilə bağlı vəzifələrin icrasına, xarici ölkə bazarlarında konyunkturun öyrənilməsinə, bazar fəaliyyətinə, bu brendin həmin bazarlarda təşviq edilməsinə, yerli istehsalçı firmaların ixracatla əlaqədar digər ölkələrdə sertifikatlar, patentlər almağına, ixracatla bağlı elmi-tədqiqat və təkmilləşdirmə proqramlarına sərf olunan vəsaitlərin dövlət büdcəsindən qarşılanan hissəsinin təyin edilməsi, maliyyələşdirmə mexanizmlərinin idarə edilməsinə dair qaydaların tənzimlənməsini nəzərdə tutan fərmanın verilməsi də ixracın stimullaşdırılmasında mühüm rol oynayır.

2012-ci ildə ölkənin neft ixracı çox idi. Bu da büdcəyə daxil olmaları artırırdı. Hazırda isə 2017-2018-ci illərdə neft ixracı azaldığından gömrük rüsumları artmış və büdcəyə daxilolmalar təmin edilmişdir. Aşağıdakı cədvəllərdə büdcəyə daxil olmalar arasındakı fərqi aydın şəkildə görə bilərik.

Cədvəl 1. 2017-ci ilin büdcə daxilolmaları (min AZN)

AYLAR	Gömrük rüsumu üzrə	ƏDV üzrə	Aksizlər üzrə	Yol vergisi üzrə	CƏMİ
Yanvar	48045.4	117734.3	5676.1	2506.8	173962.6
Fevral	50482.4	136690	5361.8	2404.7	194938.9
Mart	55049.4	139414.2	5020.5	2693.2	202177.3
Aprel	56632.64	120059.19	7718.11	2604.65	187014.59
May	57811	149911.45	6248.49	2838.98	216809.92
İyun	53434.5	132858.3	7336.8	2693.6	196323.2
İyul	61275.9	184466.6	8064.8	2803.1	256610.4
Avqust	65310.3	202150.9	8556.9	4110.3	280128.4
Sentyabr	56164.6	176287.1	7838.9	3379.6	243670.2
Oktyabr	67370.3	138175.2	8536.6	2932.3	217014.4
Noyabr	61392.7	142592.3	7889.7	2875.4	214750.1
Dekabr	73905.2	132850.2	15674.7	2949.5	225379.6

Mənbə: : DGK- nin məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Yuxarıdakı cədvəldə aylar üzrə büdcəyə daxilolmalar qeyd olunmuşdur. Belə ki, ən yüksək göstərici avqust ayına məxsusdur. Lakin aşağıdakı cədvəldə 2018-ci illə müqayisə etmiş olsaq görünür ki, 2018-ci ildə 2017-ci illə müqayisədə büdcə daxilolmaları qeydə alınmamışdır. 2018-ci ildə gömrük rüsumları 1,5 dəfə artmışdır. Bu artım müxtəlif səbəblərlə müəyyən olunur. Belə ki, mal dövriyyəsi azaldıqca gömrük rüsumları artmağa başlayır. Azərbaycanda istehsal fəaliyyətinin genişləndirilməsi, daha yüksək əlavə dəyərə malik emal məhsullarının, sonuncu istehlak məhsullarının yaradılması üzrə sahələr üzrə dəstəkləyici mexanizmlər arasında gömrük sisteminin də rolu böyükdür. Qeyd olunan fəaliyyətlər üzrə müəssisələrin məhsul ixracatının dəstəklənməsi, həmçinin ölkədaxili istehsalın xarici rəqabətin mənfi təsirindən qorumaq üçün gömrük tariflərində təkmilləşdirməyə ehtiyac duyulmaqdadır. Həmçinin idxal olunan məhsullar üzrə tariflərin tətbiqi mexanizmi təkmilləşdirilməlidir. Hərçənd ki, bu istiqamətdə müəyyən tədbirlər həyata keçirilmiş, ölkəmizdə tətbiq edilən çoxpilləli rüsum sistemindən azpilləli rüsum sisteminə (0, 5, 15 faiz) keçirilmişdir.

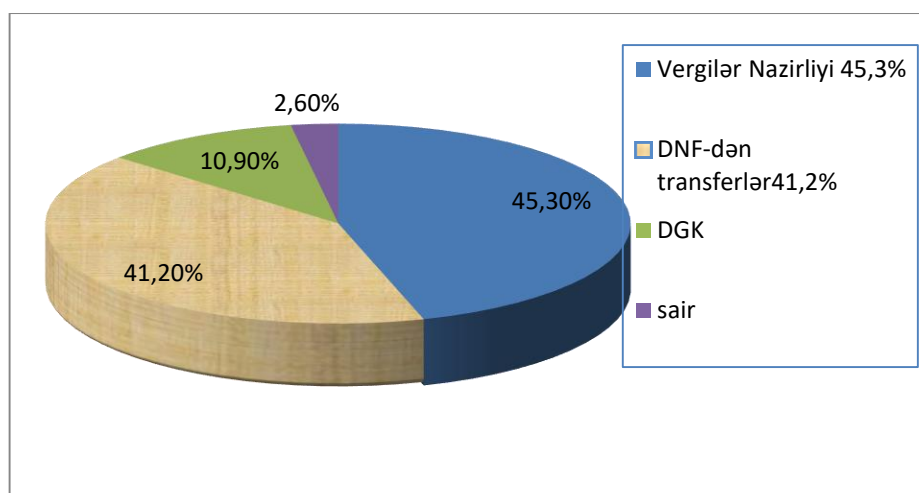
Cədvəl 2. 2018-ci ilin büdcə daxilolmaları (min AZN)

AYLAR	Gömrük rüsümü üzrə	ƏDV üzrə	Aksizlər üzrə	Yol vergisi üzrə	CƏMİ
Yanvar	59470.6	157018.9	6780.7	2818.1	226088.3
Fevral	58983.1	151691.1	6390.2	2599.2	219663.6
Mart	74423.6	189755.7	14239.3	2819.5	281238.1
Aprel	71139	211527.4	15013.8	2911.7	300591.9
May	77457.8	201948.5	15503	3145.5	298054.8
İyun	70693.7	202358.4	17330.2	2977.9	293360.2
İyul	85951.2	214508.3	18247.1	3454.9	322161.5
Avqust	85936.1	220235.6	20048.4	3585.4	329805.5
Sentyabr	77431.1	230674.7	18201.9	3102.9	329410.6
Oktyabr	93252.2	263685.9	16539.4	4644.8	378122.3
Noyabr	72708.4	180371	17040.5	4461.7	274581.6
Dekabr	-	-	-	-	-

Mənbə: DGK- nin məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Bu sistemin tətbiqini təmin etmək məqsədilə komitənin hazırladığı Məhsulların Təsviri və Kodlaşdırılması üzrə Harmonik Sisteminin 2017-ci il variantına əsaslanan “AR-də ixracat-idxalatfəaliyyətləri üzrə gömrük rüsumlarının dərəcələri haqqında” ARNK-nın Qərar layihəsi 01.01.2018 tarixindən etibarən hüquqi status almış və icra edilməyə başlanılmışdır.

Şəkil 4. Digər gömrük orqanlarından büdcə daxilolmaları (2017-ci il üzrə)

Mənbə: DGK-nin məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Respublikanın daxili alqı-satqı sisteminin beynəlxalq standartlarla uzlaşdırılması, gömrük sahəsində iqtisadi-hüquqi və ticarət baxımından əməkdaşlıq

fəaliyyətinin genişləndirilməsi dünya səviyyəsində olduqca əhəmiyyətli rola malikdir. Bu yanaşmaya əsasən də ölkəmizin Ümumdünya Gömrük Təşkilatına üzv olması önəmli əhəmiyyət kəsb edir. 2016-cı ildə Azərbaycandayerli və xarici ticarətin inkişaf etdirilməsi istiqaməti kimi gömrükdə vahid siyasətə keçirilməsi nəticəsində ölkəmizin xarici iqtisadi əlaqələri genişlənərək yüksək keyfiyyət mərhələsinə yüksəlmişdir. Digər gömrük orqanlarının büdcə daxilolmalarında yeri aşağıdakı diaqram vasitəsilə verilmişdir.

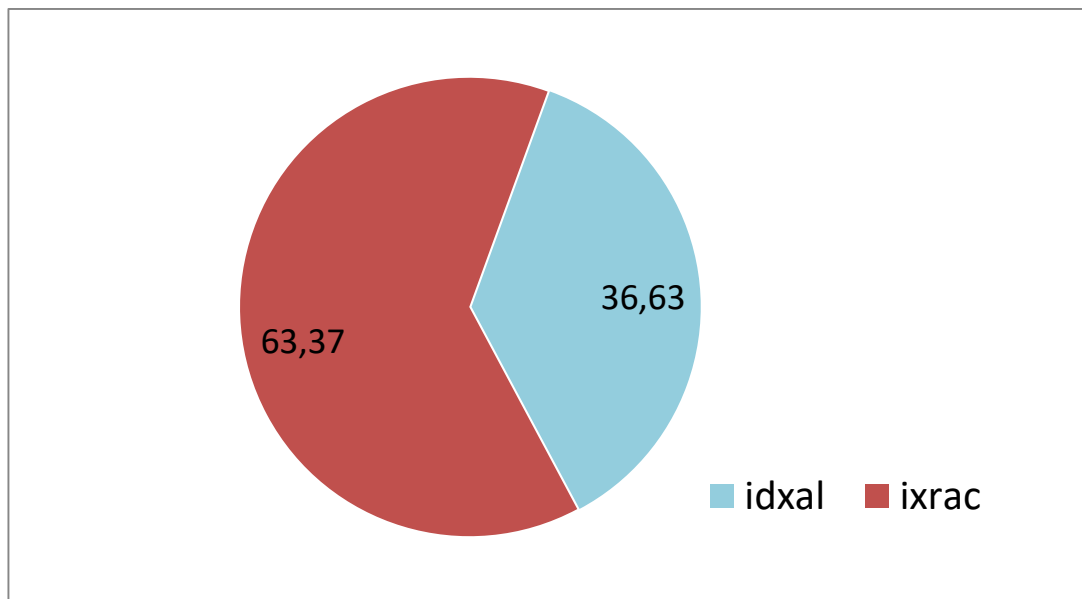
Əvvəllər beynəlxalq əməkdaşlıq üçün 100 ölkə var idisə, son 5 ildə 200-ü keçmişdir. Bunun da başlıca səbəbi Azərbaycanın iqtisadi və dünya məkanında kifayət qədər tanınması olmuşdur

Ticarətlə bağlı prosesdurların sadələşdirilməsi üçün Azərbaycanın ÜGT ilə XİF ƏN əsasında gömrüklə bağlı vahid tarifi işlənilməsi, gömrükdə rüsumların tutulması, rüsumların tətbiqi, məhsulların istehsal olunduğu ölkənin müəyyənləşdirilməsi, gömrük məqsədlərindən ötrü məhsulların qiymətləndirilməsi üzrə sazişlər imzalanmışdır. Azərbaycanda artıq ÜGT-də tətbiq olunan “Məhsulların təşkili və kodlaşdırılması üzrə harmonikləşdirilmiş sistem haqqında Beynəlxalq Konvensiya”nın müddəaları tətbiq edilməkdədir. Ölkəmizin öz ticarət əlaqələrində bu konvensiyanın müddəalarından istifadə edilir. Azərbaycan ixracatında neft və neft məhsullarının payı xüsusilə üstünlük təşkil edir. Məhz ixracın 80%-i neft və neft məhsullarından ibarətdir. İxrac olunan neft dəniz və boru-kəmərlə nəqliyyatı vasitəsilə dünya bazarlarına çıxarılmaktadır. Ölkəmizin neftinin əsas idxalatçıları Avropa ölkələri, Yaxın Şərqi bir sıra ölkələri və Rusiyadır.

Azərbaycanın dövlət büdcəsinin gəlirlərinin böyük bir hissəsi məhz neft sektorundan əldə edilmiş vəsaitlər hesabına təmin edilməkdədir. Bu səbəbdəndir ki, dünya neft bazarında baş verən istənilən qiymət dalğalanması ölkəmizin iqtisadiyyatına, iqtisadi siyasətinə ciddi şəkildə təsir göstərir. Dünya neft bazarında qiymət səviyyəsinin müəyyənləşdirilməsində OPEK ölkələrinin böyük təsir imkanları mövcuddur. Bunu deməyə əsas verən əsas amil dünya üzrə neft

istehsalında və ixracında bu təşkilatın üzvlərinin xüsusi çəkisinin 70%-ə yaxın olmasıdır.

Şəkil 5. Azərbaycan Respublikasının 2018-ci il üzrə idxal və ixrac səviyyəsi (xarici ticarət dövriyyəsində xüsusi çəkisi,%)

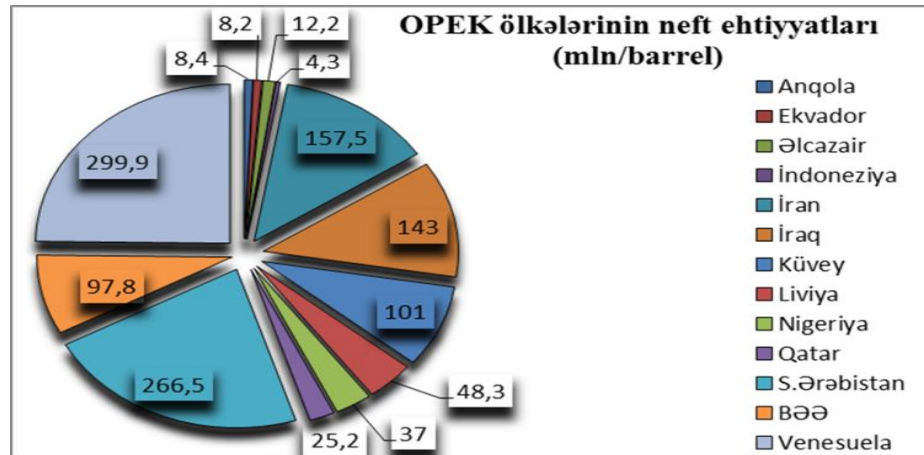

Mənbə: DGK-nin məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Həmin təşkilata üzv olan dövlətlər neft hasilatı üzərində qərarlarını dəyişməklə dünya bazarına çıxarılan neftin həcminə ciddi təsir göstərə bildikləri üçün neft ixracatçısı olaraq Azərbaycanın xarici ticarət gəlirləri ciddi şəkildə dəyişir. Bu hal neft ixrac edən ölkələrin neft sektorundan əldə etdikləri gəlirlərin atımını təmin etsə də, idxal məsrəflərində artıma səbəb ola bilər. Digər tərəfdən neft idxalçısı olan ölkələrlə neft istehsalçısı ölkələr arasında neft qiymətlərinin stabilləşdirilməsi məsələsində ortaq nöqtənin tapılması istiqamətində əməkdaşlıq da aparılır. Bu cür əməkdaşlıq çərçivəsində olduqca yüksək strateji əhəmiyyətli mövqeyi olan Azərbaycanın xarici iqtisadi əlaqələrdə rolu son dövrlərdə xeyli artmışdır.

Beynəlxalq əməkdaşlıq 2008-ci ildən başlamışdır. Fevralın 3-dən 5-dək Birləşmiş Ərəb Əmirliklərinin Dubay şəhərində “Problemlərlə mübarizəyə qalxaq” mövzusunda Saxtakarlıq və Piratçılığa qarşı Mübarizə üzrə 4-cü Ümumdünya Forumu keçirilmişdir.

Şəkil 6. OPEK ölkələrinin neft ehtiyatları

Mənbə: <http://azkurs.org/magistratura-merkezi-v4.html?page=5>

Ümumdünya Gömrük Təşkilatı və Dubay Limanlar Gömrük İdarəsinin təşkilatçılığı, həmçinin İnterpol, Ümumdünya Əqli Mülkiyyət Təşkilatı, Beynəlxalq Ticarət Palatası, Saxtakarlıq və Piratçılığa qarşı Mübarizə üzrə Biznes Birliyi, Beynəlxalq Ticarət Nişanları Assosiasiyası və Beynəlxalq Təhlükəsizlik İdarəetməsi Assosiasiyasının dəstəyi ilə tədbir keçirilmişdir.

2009-cu ilin 17-21 fevral tarixlərində Çində “Birgə Gömrük Nəzarəti” və “Tədris ehtiyacının qiymətləndirilməsi” mövzusunda seminarlar təşkil edilmişdir. Həmin seminarları regional iqtisadi əməkdaşlığın inkişafı üçün nəzərdə tutulan tədbirlərə daxil edilmişdir.

2017-ci ildə verilən məlumatlara əsasən respublikamızın sərhəd keçid məntəqələrində yerləşən gömrük məntəqələrində aidiyyəti banklar və fiziki şəxslər tərəfindən valyutaların ölkəyə giriş və çıxışına nəzarət həyata keçirilmişdir.

2018-ci il ərzində 2017-ci illə müqayisədə gömrükdə nəzarət fəaliyyətinin yerinə yetirilməsi “vahid pəncərə” prinsipi gözlənilməklə reallaşdırılmışdır. Ərazilər üzrə həmçinin ixtisaslaşmış gömrük strukturlarında nəzarət məqsədilə istifadədə olan texniki vəsaitlərdən əlverişli formada istifadənin, məhsulların gömrükdən operativ keçirilməsi təmin olunmuş, cari ildə istifadə edilən mövcud texniki nəzarət vasitələrinin çatışmazlıqlarının aradan qaldırılmasında çevik davranılmış, mütəxəssislərin köməkliyi ilə çatışmazlıqlar həll edilmişdir.

Qeyri-qanuni şəkildə ölkəmizin gömrük sərhədlərindən çıxarılmğa çalışılan valyuta sərvətlərinin təsbit edilmiş və rəsmiləşdirilmiş hissəsinin həcmi 1 599 205 ABŞ dolları, 152 685 avro, 5000 ingiltərə funt sterlini, 22 241 884 rubl, 64 677 manat pul əskinasları, həmçinin 806 610 manatlıq 14 073 q. qızıl, 239 853 manatlıq 397 ədəd zinət əşyası, 68 398 manatlıq 49 045 q. gümüş əşya, 150 346 manatlıq 12 karat qiymətli daşlar müəyyən edilərək götürülmüşdür.

İstər ölkəmizin, istərsə də digər ölkələrə məxsus, tarixi, milli mədəniyyət və incəsənət nümunələrinin, qiymətli əsərlərin qorunması məsələsində gömrük orqanlarının üzərinə böyük məsuliyyət düşür. Bu çərçivədə aparılan işlər nəticəsində gömrük orqanları tərəfindən sərhəd gömrük məntəqələrində aşkar edilmiş beş səmavər, 25 xalça, bir çuqundan hazırlanmış heykəltaraşlıq nümunəsi, fransız istehsalı dörd antik qızıl pul nümunəsi qeyri-qanuni fəaliyyətin nəticəsi kimi müəyyənləşdirilərək tutulmuşdur.

Əhalinin keyfiyyətli məhsullarla təminatının, istehlakçı hüquqlarının qorunması, həmçinin saxtakarlıqla mübarizə çərçivəsində gömrükdə 4 top, həmçinin 13000 sayda xüsusi qaydada çap edilərək dövryyəyə daxil edilməyə çalışılan müxtəlif məhsul nişanlarına aid etiketlər müəyyənləşdirilmişdir. Daha sonra bu faktlarla bağlı rəsmiləşdirilmə aparılaraq hazırlanmış sənədlər müvafiq məhkəmə strukturlarına yönəldilmişdir.

Hesabat ili ərzində aksiz markaları tətbiq edilən məhsulların ölkəyə gətirilməsi, həmçinin vergi məsuliyyətindən yayınma halları ilə bağlı problemlərin nəzarətdə saxlanılması nəticəsində bir sıra işlər görülmüşdür. Nəticədə xarici ölkələrdən Azərbaycana gətirilərkən 534536 manatlıq 5687445 ədəd xarici istehsal məhsulu siqaret, həmçinin 19051 manatlıq 1593 ədəd spirtli içki gömrük orqanları tərəfindən tutulmuşdur.

Aparılan təhlillər zamanı müəyyən olunmuşdur ki, gömrük orqanlarının fəaliyyəti geniş spektrlidir və onun dinamikliyi demək olar ki, ölkə iqtisadiyyatının bütün sahələrini təşkil edir.

2.2.Azərbaycan Respublikasının Ümumdünya Gömrük Təşkilatı ilə əməkdaşlığının formalaşması mərhələsi

Gömrük işi xarakterinə görə transmilli hadisə olub gömrük siyasətinin bir hissəsidir. Beləliklə, gömrük işinin belə bir transmilli xarakterdə olması gömrük nəzarəti zamanı gömrük normalarının tətbiq olunması üzrə digər dövlətdə hüquq və mənafelərinə toxunur. Bu mənada gömrük münasibətlərinin xarici hüquq qaydaları ilə sıx əlaqədə olmasından danışa bilərik.

Birləşmiş millətlər təşkilatının ticarət və inkişaf konfransının yaradılması 1964-cü ilə təsadüf edir. Bu qurum təşkilatın ayrıca orqanı olaraq fəaliyyətdədir. Həmçinin olduqca nüfuzlu iqtisadi təşkilatdır. Təşkilatın baş qərargahı İsveçrənin Cenevrə şəhərində yerləşir və 191 ölkə təşkilata üzvdür.

Adı çəkilən bu təşkilatın əsas vəzifələri aşağıdakılardır:

- İnkişaf etmiş dövlətlər və inkişaf etməkdə olan dövlətlər arasında xarici ticarətingenişləndirilməsinə maraq oyatmaq;
- İqtisadi tərəqqi və ticarətlə bağlı məsələlər;
- Müxtəlif dövlətlərin və təşkilatların fəaliyyətlərinin razılaşdırılmasında mərkəzi rolu oynamaq;
- BMT-nin Beynəlxalq ticarət sahəsində fəaliyyətdə olan digər strukturlarının fəaliyyətinin koordinasiyasını yardımın verilməsi.

Ümumdünya gömrük təşkilatı 1947-ci ildə təsis edilmişdir. Ümumdünya gömrük təşkilatı yaradıldıqdan sonra zaman keçdikcə üzv ölkələrinin sayı getdikcə artırdı və bir müddətdən sonra gömrük əməkdaşlığı təşkilatı adını ümumdünya gömrük təşkilatı əvəz etdi. Ümumiyyətlə, Ümumdünya Gömrük Təşkilatının məqsədləri aşağıdakılardır:

- gömrük fəaliyyətinin genişləndirilməsi məqsədilə tərəfdaşlığın inkişaf etdirilməsi;
- gömrük sistemlərinin texniki təchizatlarının daha da təkmilləşdirilməsi;

- beynəlxalq cinayətkarlığa qarşı mübarizə aparmağın əsas yollarından biri olaraq gömrük vasitələrinin təsiri ilə aparıldığını nəzərə alsaq gömrük vasitələrinin vahid formaya salınması.

ÜGT-nin qarşısında duran məqsədləri reallaşdırma bilmək üçün müasir dövrdə bir sıra prosesləri həyata keçirmək lazımdır. Gömrük prosedurların sadələşdirilməsi üçün təcrübə mübadiləsi həyata keçirilir, ziddiyyətli halların olduğu vəziyyətlərdə barışdırıcı rol oynayır, texniki vasitələri öyrənir, beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq edir, gömrük mərhələləri zamanı informasiya yığır.

ÜGT-nin sessiyası ən azı ildə bir dəfə çağırılır, ÜGT-nin mənzil qərərgahının Brüsseldə yerləşdiyi hər kəsə məlum olsa da, sessiya fərqli şəhərlərdə də də çağırıla bilər. Haqqında danışdığımız davamlı keçirilən sessiya ÜGT-yə üzvlüyü olan dövlətlərinin ali orqanıdır. Sessiyada Maliyyə məsələləri üzrə hazırlanan materiallara baxılır, bir sıra mövzular üzrə müzakirələrin yekununda qərarlar çıxarılır, həmçinin təkliflər irəli sürülür. Gömrük üzrə əməkdaşlıq Şurası hər il şuranın üzvü olan dövlətlərdən şura sədrini və şura sədrinin müavinlərini seçki yolu ilə müəyyənləşdirir.

1999-cu ildən etibarən DGK ilə BMT-nin İnkişaf Proqramının birgə icrasının həyata keçirdikləri “ARDGK-nın potensialının gücləndirilməsi və məlumatların ötürülmə şəbəkəsinin qurulması” adlı layihəyə uyğun olaraq müəyyən işlər görülmüşdür. Bu istiqamətdə tədbirlər hazırda da davam etdirilməkdədir.

2009-cu ilin 30 oktyabrında “ARDGK ilə ÜGT-nin Azərbaycan Respublikasının Bakıda Potensialın Gücləndirilməsi üzrə ÜGT-nin Regional Ofisinin Yaradılması ilə bağlı Anlaşma Memorandumu” nu imzalanmışdır.

Müstəqil Dövlətlər Birliyinin Gömrük Xidmətləri Rəhbərləri Şurasının, GUAM təşkilatı miqyasında, həmçinin İƏT üzvlüyündəki dövlətlər səviyyəsində gömrük fəaliyyətləri ilə bağlı geniş aspektli müqavilələr və memorandumlar hazırlanmış və tətbiq edilməkdədir.

Gömrük sahəsində beynəlxalq səviyyəli əməkdaşlıqla bağlı reallaşdırılan ən vacib tədbirlərdən biri kimi ölkəmizin beynəlxalq konvensiyalara qoşulmasıdır:

- Gömrük Əməkdaşlıq Şurasının yaradılması barədə Konvensiya;
- BYD kitabçası tətbiq olunmaqla beynəlxalq yükdaşımlar barədə Konvensiya;
- Yüklərə sərhəd keçid məntəqələrində nəzarətin yerinə yetirilməsi qaydalarının razılaşdırılması haqqında;
- Məhsulların Təsviri, Kodlaşdırılması ilə bağlı Harmonikləşdirilmiş Sistem haqqında;
- Gömrük hüququnun pozulmasının qarşısının alınması, araşdırmaların yerinə yetirilməsi, problemlərin həllinə ilə bağlı qarşılıqlı inzibati dəstək haqqında;
- Gömrükdə prosesual məsələlərin asanlaşdırılması və Harmonizə edilməsi haqqında konvensiyaya həmçinin 09.12.2003-cü il tarixli bu konvensiyada edilən dəyişikliklərə.

Bundan başqa ölkəmizdə bir sıra nüfuzlu beynəlxalq təşkilatlarla və qurumlarla bu sahədə əməkdaşlıq aparılmaqdadır. Bu əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsi istiqamətində BMT-nin gömrüklə əlaqədar proqramlarında, ÜGT, İƏT kimi təşkilatlarda, TASİS, TRASEKA kimi beynəlxalq proqramlarda aktiv işlər yerinə yetirilməkdədir. Həmçinin Avropa İttifaqının gömrük təcrübəsinin öyrənilməsi üzrə də əməkdaşlıq siyasəti həyata keçirilmişdir.

2.3. Azərbaycan Respublikasında gömrük tənzimlənməsinin müasir vəziyyətinin təhlili və qiymətləndirilməsi

Gömrük tənzimlənməsində xüsusən iki mühüm funksiya fərqləndirilir:

- dövlət gəlirlərinin formalaşdırılmasına yönəlmiş fiskal funksiya;
- müdafiə (proteksionist) funksiyası

Gömrük mühafizəkarlığı dövlətin iqtisadi təhlükəsizliyinin saxlanılmasını təmin edən iqtisadi strategiyanın istiqamətlərindən birini təşkil etməkdədir.

Müasir dövrdə gömrük siyasətində mühafizəkarlıq çoxməqsədli xüsusiyyətə malikdir. Birinci məqam ondan ibarətdir ki, mühafizəkarlıq siyasəti milli iqtisadiyyatın qəsdli (iqtisadi təxribatlar) və qərəzsiz (iqtisadi provokasiyalar),

qərəzsiz (dövr edən iqtisadi düşümlər) zərərli kənar təsirlərdən mühafizə edir. Müdafiə funksiyası gömrük tarifləri üzrə tənzimləmədə müxtəlif ölkələrlə aparılan ticarət əməliyyatları və digər iqtisadi əməliyyatların inkişaf xüsusiyyətlərindən asılı olmayaraq mövcud olur. Dünya iqtisadiyyatında və xarici iqtisadi əlaqələrdə müsbət meyillərin müşahidə edildiyi hallarda belə bu funksiya mövcud olaraq qalır. K.Heydərovun qeyd etdiyi kimi bu funksiya istənilən zaman oyanmağa hazır yatan elə bir funksiyadır ki, ölkənin suverenliyinin möhkəmliyini, iqtisadi gücünü təmin etməkdədir (Heydərov K.F. 2009, s.548).

Başqa formada isə gömrük sistemində proteksionizm siyasəti yerli iqtisadi mühitin xarici bazarların rəqəbat təsirlərindən ayrılması səbəbindən yaranan ictimai-sosial münasibətlərin ümumiləşmiş forması kimi, beynəlxalq iqtisadiyyata integrasiya, dünya iqtisadiyyatı miqyasında iqtisadi münasibətlərin fəallaşmasından yaranan fəal funksiyanı həyata keçirir.

Beynəlxalq səviyyədə ticarətin intensivləşməsi, ilk növbədə, ölkədaxili siyasi problemlərin aradan qaldırılmasınayaxşı təsir edir. Ölkənin iqtisadi siyasətinin əsas tərəflərinin gerçəkləşdirilməsi üçün milli iqtisadiyyatın xarici bazara səmərəli koordinasiyasını təmin edən gömrük mühafizəkarlığının konstruktiv xüsusiyyəti burada meydana çıxır.

Xarici ticarət fəaliyyətinə aşağı səviyyədə dövlət təsirinin olduğu müstəqil ticarət fəaliyyəti mühafizəkarlıqla qarşılaşdırılır. Müstəqil ticarət bazar tələb və təklifinin müstəqil nisbətində əsaslanaraq təşəkkülünü tapır. Hansı xarici ticarət siyasətinin - fəaliyyəti və ya proteksionizmin - daha yaxşı olması barədə sual çoxəsrlik mübahisənin predmetini təşkil edir. XX yüzilliyin 50-60-cı illərində proteksionizmdən uzaqlaşma xarici ticarətin böyük liberallaşdırılmasına yaxınlaşma müşahidə edilirdi. Lakin, artıq 1970-ci illərin əvvəllərində əks tendensiya - müdafiə məqsədləri ilə tarif və qeyri-tarif vasitələrdən aktiv və daha geniş şəkildə istifadə özünü göstərir.

Çağdaş gömrük mühafizəkarlığı gömrük vasitələri hesabına ölkə iqtisadiyyatının qorunmasında hökumətin işini ciddi şəkildə dəyişdirən müasir tənzimlənmə üsulları ilə diqqəti cəlb edir. Əsasən, məkanın, məhsulların seçilməsi,

diqqət mərkəzinin qeyritarif tənzimlənmə üsullarına keçirilməsi ilə fərqlənir. İnkişaf etmiş dövlətlərin qarşılıqlı əlaqələrində, aqrar sahə, toxuculuq, trikotaj və polad sahəsidir. İnkişaf etmiş dövlətlərin inkişaf etməkdə olan dövlətlərlə ticarət əlaqələrində, inkişafca geri qalandövlətlər tərəfindən sənaye mallarının ixracıdır. İnkişaf etməkdə olan dövlətlərin öz aralarındakı alqı-satqı işlərində, ənənəvi ixrac məhsullarıdır.

İndi mühafizəkarlıq siyasətinin əsas formaları aşağıdakı kimi təsnifləşdirilir:

- Fərqli-fərqli dövlətlər, yaxud da fərqli-fərqli məhsullara qarşı istiqamətləndirilmiş seçici proteksionizm;

- İqtisadiyyatın bir sıra təsərrüfat sahələrinin qorunmasına yönəldilmiş sahə proteksionizmi. Burada dünya təcrübəsində əsasən aqrar sahə üzrə bu siyasətin həyata keçirilməsi müşahidə olunmaqdadır;

- Müəyyən qrup dövlətlər tərəfindən bu qrupa daxil olmayan dövlətlərə qarşı reallaşdırılan kollektiv proteksionizm;

- Ölkə daxilində qeyri-gömrük iqtisadi mexanizmləri vasitəsilə - vergi güzəştləri, subsidiyalasdırma və s. hesabına yerli istehsalçıların stimullaşdırılması yolu ilə aparılan gizli mühafizəkarlıq.

GTT-nin mühüm əhəmiyyətli funksiyalarından biri də fiskal funksiyadır. Fiskal prinsip GT-nin əsasını təşkil edir. Əvvəllər idxal ödənişləri “fiskal rüsumlar” kimi qeyd edilirdi. Ona görə ki, onların hesabına dövlət, ilk növbədə, idxal məbləğlərinə tətbiq edilən ödənişlərin alınmasından formalaşan vəsaitlərlə büdcənin gəlirlərini təmin edirdi.

Müasir dövrdə iqtisadi baxımdan gəlişmiş dövlətlərdə GTT-nin fiskal funksiyası aktuallığını itirmişdir. Lakin həmişə belə olmamışdır. İndi inkişaf etmiş ölkələrin daha erkən tarixində gömrük vergiləri az rol oynamamışdır və gömrük tariflərinin əsas vəzifəsi xəzinəni doldurmaq olmuşdur. ABŞ-da 1890-cı ildə gömrük gəlirləri bütün dövlət gəlirlərinin 25%-dən çoxunu təşkil etmişdir, indi isə yalnız 0,8%-ə yaxındır. Almaniyada 1914- cü ildə dövlət gəlirinin 15%-ni təşkil etmiş, indi isə yalnız 4%-dir. Gömrük-tarif siyasəti xarici ticarətdə ənənəvi üsuldur və bir qayda olaraq dövlət gəlirlərinin formalaşması üçün tətbiq olunmuşdur.

Xarici ticarət üzərindən vergi tətbiqi, inkişaf etməkdə olan bütün dövlətlər üçün önəmli gəlir yaradır. İEO iyirmidövlət üçün xarici ticarətdən alınan vergi ödənişləri dövlət büdcəsinin ¼-dən çoxunu formalaşdırır. İndoneziya, Myanmar, Şri-Lanka, Malayziya, Tailand, Qana və Kolumbiyada 4/10-dənartıqdır. Gömrük rüsumlarını aşağıda verilmiş cədvəldə görmək olar.

Cədvəl 3. Gömrük rüsumları

Malın gömrük dəyəri (AZN)	Rüsum (AZN)
1000 manatadək	15
1000 – 10 000	60
10 000 – 50 000	120
50 000 – 100 000	200
100 000 – 500 000	300
500 000 – 1000 000	600
1000 000 və yuxarı	1000

Mənbə:DGK-nın məlumatları əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir

Məlum olduğu kimi müəyyən mala olan rüsumların artırılmasından gələn gəlir tələbin elastikliyinə əks mütənasibdir. Rüsumların artırılması yüksək elastiklik şəraitində malın istehlakının aşağı düşməsinə və beləliklə, onun idxalının azalmasına və büdcə gəlirlərinin ixtisarına gətirib çıxarır. Tələbin aşağı elastikliyi halında nisbətən yüksək dərəcələr büdcə gəlirlərinin böyüməsinə səbəb olur, lakin onların doğurduğu daxili qiymətlərin artımı inflyasiyanın güclənməsinə və əhalinin həyat səviyyəsinin aşağı düşməsinə səbəb olur. Buna görə də, büdcə gəlirlərində tələbat adətən zəruri olmayan mallara rüsumların artırılması yolu ilə təmin edilir. Lakin idxal edilən mala tələbin elastikliyi nə qədər yüksəkdirsə, gəlir əldə etmək baxımından optimal dərəcə (stavka) o qədər aşağı olur.

Azərbaycanın büdcə gəlirlərində gömrükdən əldə edilən vəsaitlərin payı 1995-ci ilə görə 4,3, 1996-cı ilə 13,5 faiz, 1997-ci ilə 16,7 faiz, 1998-ci ilə 24,1 faiz və 1999-cu ilə 24,8 faiz olmuşdur. 1993-cü ilə 13 mlrd., 1994-cü ilə 17 mlrd manat gəlirlə GK gömrük üzərində müşahidə, qeyri-leqal yollarla məhsulların gətirilməsinə qarşı tədbirlər, qanunvericiliyin inkişafı, maliyyə siyasətinin yaxşılaşdırılması hesabına 1995-ci ilə göstəricini 68,9 mlrd, 1996-cı ilə 272,6 mlrd, 1997-ci ilə 429,5 mlrd, 1998-ci ilə 561,6 mlrd manata yüksəltmiş, 1999-cu ilə

665,4 milyard manat, 2000- ci ildə 719,6 milyard manat, 2001-ci ildə 822,2 milyard manat, 2002-ci ildə 921,8 milyard manat, 2003-cü ildə isə 1061,2 milyard manat toplayaraq dövlət büdcəsinə keçmişdir.

2007-2017-ci illərdə bəzi inkişafda olan ölkələrdə (Banqladeş, Qana, Kolumbiya, Mavrikiya, Madaqaskar, Pakistan, Yamayka) xarici ticarət siyasəti sahəsində islahatlar keçirildi. Həmin islahatların əsas məqsədlərindən biri gömrük ödəmələrinin ödənişindən azad edilmələrin sayını azaltmaq idi. Nəticədə bu ölkələrin ÜDM-da idxaldan gömrük ödəmələri gəlirlərini 2,7%-dən 3,4%-ə qədər artırmaq mümkün oldu.

GTT-dən başqa büdcə-vergi, mühafizəkarlıq üçün paratarif və kvazitarif üsullar da tətbiq olunur. Bu üsulların tətbiqi beynəlxalq ticarətin GTT-yə aid olunmur. Praktikada isə ona ciddi şəkildə təsir göstərir.

Bir çox ölkələrdə ölkəyə gətirilən məhsullara gömrük sərhədində balanslaşdırıcı sərhəd idxal rüsumu tətbiq olunur. Həmin rüsum “təyinat ölkəsi” prinsipindən alınır və onlara daxildir: məhsullar satıldığı yerdə vasitəli rüsumların ödənilməsindən azaddır və gətirildiyi ölkədə vergilər tətbiq olunur.

Balanslaşdırıcı sərhəd idxal ödənişinin həcmi yerli istehsal məhsullarına görə müəyyən olunmuşoxşar ölkədaxili vergi səviyyəsi ilə uyğunluq təşkil edir. Vergilərin hüquqi bazası əsasında, o, yerli və xarici məhsulların qiymətlərini uyğunlaşdırır. Lakin yerli vergi ilə balanslaşdırıcı idxal ödənişinin alınmasından ötrü ödəniş bazaları fərqlidir – yerli ödəniş üzrə topdan qiymətlərlə balanslaşdırıcı daxilolma rüsumları və yığımlar birlikdə SİF qiymətini təşkil edir. Bu səbəbdən həmin ödənişlər həcm baxımından uzlaşmır. Digər tərəfdən müəyyən dövlətlərdə müxtəlif məhsullar üzrə spesifik vergilər (dövriyyə, istehlak) vardır. Onlar kənardan gələn məhsullardan alınır. Bu kənardan məhsulların gətirilməsinin azaldılması üçün yerinə yetirilir. Ölkələr bunları tədiyyə balansında çatışmazlıq olarkən tətbiq edirlər.

Kənd təsərrüfatı mallarının yerli istehsalına dəstək olmaq, xarici ölkələrə satışını artırmaq, xarici ölkələr bu məhsullara görə ödənilən vəsaitlərin azaldılması, daha yüksək inkişaf səviyyəsi olan sənayeləşmiş dövlətlər, Avropanın

bu sahədə öndə gedən ölkələr isə sabit olmayan idxal idxal ödənişlərindən istifadə edirlər. Həmin idxal ödənişləri k/t məhsulu ölkəyə gətirilərkən alınır, əvvəlcədən müəyyən olunan ölçülərdə olmur və bu məhsulun xarici bazarlardakı və yerli bazarlardakı qiymətlərinin fərqi ilə müəyyənləşdirilir. Deməli xarici bazarlardakı qiymətlərlə tərs əlaqədədir və xarici bazarlardakı qiymətlərin azalması ilə artacaq, artması ilə azalacaqdır.

Qeyri-sabit idxal ödənişlərinin istifadəsi k/t məhsullarının ölkəyə gətirilməsinə həm mənfi təsir göstərə bilər, həm də onun gətirilməsinə görə alınan ödənişlərin subsidiyalara çevrilərək yerli istehsalçıların xeyrinə istifadəsi xarici ölkələrə məhsul satışının artırılmasına səbəb ola bilər.

Ayrı-ayrı ölkələrdə məhsullar gətirilərkən gömrük məntəqələrində məhsulun müəlif xarakteristikalarına görə yığımlar həyata keçirilir. Məcmu şəkildə məhsulun dəyərinin 1-2 faizindən yüksək olmur, buna görə də ciddi təsiri olmur. Ona görə də tənzimlənmə baxımından effektiv deyildir. Həmçinin bu ödənişlərdən əldə edilən gəlirlər gömrük məntəqələrində göstərilən xidmətlərə görə çəkilən xərcləri qarşılamaqdan ötrü alınır. Gömrük məntəqələrində alınan bu ödənişlərin yerli ödənişlərdə hər hansı qarşılıq təşkil etməsi mövcud deyildir. Amma digərlərinin əksəriyyətinin yerli əmtəələrin istehsalı ilə bağlı ödənişlər üzrə qarşılığı mövcuddur. Onların əsas fərqi ondan ibarətdir ki, xarici ölkələrin əmtəələri ölkəyə daxil olarkən onlara vergilər tətbiq edilir, yerli istehsal olan əmtəələrdə isə yalnız mübadilə prosesində tətbiq edilir.

Lakin ölkənin daxili bazarında alış obyektinə olan idxal malları da həmin ölkənin vergi qanunvericiliyinə uyğun olaraq, vergi qoymaya məruz qalırlar ki, bu da onların bahalaşmasına gətirib çıxarır. Və əgər idxal mallarına vergi dərəcələri ölkənin özünün istehsalı olan mallarına vergi dərəcələrindən yuxarıdırsa, onda onların rəqabət qabiliyyəti azalır. Bu səbəbdən, milli mallarla müqayisədə idxal mallarına daha yüksək vergi qoyma proteksionizm tədbiri hesab oluna bilər.

TTBS-ə daxil olmuş dövlətlərdə ölkəyə gətirilən məhsullara tətbiq edilən vergi dərəcələri təşkilatın ümumi qəbul edilmiş standartları üzrə nizamlanır. Həmi sazişə əsasən, təşkilata daxil olan dövlətlərdə yaradılmış məhsullara, təşkilat üzvü

başqa dövlətdən gətirilmiş məhsullara heç bir formada bu dövlətin yerli məhsuluna görə alınan dərəcələrdən kənar ödəniş alınmamalıdır. Yəni təşkilatın ümumi standartlarından kənara çıxılmamalıdır. Təşkilata daxil məhsul alan dövlətlərə yerli istehsalçılar üzrə mühafizəkarlıq siyasətinin gömrük vasitəsilə reallaşdırılmasına demək olar ki, icazə verilmir.

İdxalın tarazlayıcısı kimi, vergilərin tətbiqi GTT-nin istifadəsi ilə yanaşı yerinə yetirilir. Amma iqtisadi mahiyyət baxımından, onlar yaxındır: hər ikisixarici ticarətdən əldə edilən gəlirlərin və xərclərin səmərəli nisbətinin qurulmasına xidmət göstərir. Müxtəlif vergi formalarından istifadə fərqli əsaslarla şərh edilir. Əksəriyyəti sabit olmayan idxalat ödənişlərinə nisbətən daha çox çevikliyə malikdir; onlann kəmiyyəti çox tez-tez dəyişikliyə məruz qala bilər və yerli qiymət səviyyəsinin sabilliyinə şərait yaradır.

Rüsum kəmiyyətini dəyişdirmək daha çətin prosesdir. Ona görə də, onun tarazlaşdırıcılıq təsiri azalır. Həmçinin vergilər büdcə gəlirləri üçün daha praktik vasitədir. Məsələn olaraq göstərmək ki, satış üzrə alınan ödənişlərin yüksəldilməsi maya dəyərinin artmasına, qiymət rəqabətində imkanların azalmasına, son nəticədə ixracın azaldılmasına gətirib çıxaracaqdır. İxrac azaldıldıqda dövlətin əldə etdiyi rüsum gəlirləri də azalacaqdır. Bütün bunlar dünya təcrübəsində özünü doğruldan faktlara söykənir.

Bu zaman dövlətlər tərəfindən izafi qazancın bir hissəsinin dövlət büdcəsinə daxil olması üçün fərqli ödəniş mexanizmi və üsulları tətbiq etməyə başladılar. İdxal sferasında da həmçinin bu istiqamətə yönəlmə daha çox qeydə alınmışdır. Dövlətlər tərəfindən məhsulardan vergilərin alınmasından daha çox məhsulu gətirən şirkətlərin gəlirlərindən vergilərin tutulmasına keçilmişdir.

Gömrük ödəniş dərəcələrindən yalnız gəlirləri formalaşdırmaq üçün yox, eyni zamanda kapitalizmin tərəqqisi ilə paralel bir sıra istehsal sahələrini müdafiə vasitəsi olaraq tətbiq etməyə başladılar. XIX yüzilliyin əvvəlində Böyük Britaniya özünün kənd təsərrüfatını idxal rəqabətindən qorumaq üçün gömrük tarifindən (məşhur Taxıl Qanunları) istifadə etdi. XIX əsrin sonunda Almaniya və ABŞ öz

sənayələrini hazır məhsul idxalından qoruma vasitəsi kimi gömrük tarifindən istifadə etməyə başladı.

Qeyri-tarif metodları ilə tətbiq olunan məhdudiyyətlərlə bağlı beynəlxalq təcrübədə fərqli yanaşmalar vardır. Bunlardan bəziləri bir-birilə kəskin ziddiyyət təşkil edir. ÜTT-nin konseptual yanaşmaları hər hansı məhdudiyyətlərin qoyulmasına qarşıdır. Bu təşkilat yalnız xüsusi hallar üçün gömrük məhdudiyyətlərinin tətbiqini qəbul edir. Belə hallarda da ölkələr tərəfindən konkret əsaslandırılmaların olması lazımdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, respublikamız hazırda bu ÜTT-yə üzvlük mərhələsindədir. Lakin bu proses müəyyən tərəddüdlər səbəbindən hələ də yekun həllini tapmamışdır. Təşkilatın qoyduğu tələblər milli iqtisadiyyatımız üçün böyük önəmə sahibdir. Məsələ ondan ibarətdir ki, ilkin şərait nəzərə alınmada təşkilatın bütünn tələblərinin birbaşa qəbul edilməsindən yaranan risklər vardır. Bu isə növbəti mərhələlərdə ölkə iqtisadiyyatı üçün ciddi struktur problemlərinə səbəb ola bilər. Burada əsas məqamlardan biri ondan ibarətdir ki, təşkilatın bu gün də istifadə etməkdə olduğu təşkilat üzvlüyü olan ölkələrdə qeyri-tarif tənzimlənmə üsulları milli iqtisadiyyatın çatışmazlıqlarını daha qabarıq şəkildə üzə çıxara bilər və bu inkişafı müasir prinsiplərlə təmin edilməmiş strateji sahələrdə ciddi böhran yarada bilər.

Qeyri-tarif metodlarının məhdudlaşdırıcı formada tətbiqinin aradan qaldırılması qeyd edildiyi kimi müəyyən hallarda ümumiyyətlə mümkün deyildir. Ona görə ki, qeyri-tarif məhdudlaşdırmaları özlüyündə əsasən ölkələrarası münasibətlərin spesifikasiyasından aktuallaşır. Bütün bu hallarla yanaşı beynəlxalq ticarətin tənzimlənməsində heç də bütün hüquqi xarakterli nizamnamələr liberallaşdırıcı, idxal-ixrac əməliyyatlarında məhdudiyyətlərin aradan qaldırılmasına yönəldici əsaslara söykənmir. Qeyri-tarif tənzimlənmə siyasətindən milli iqtisadiyyatların zərər görməsini azaltmaq üçün müəyyən məhdudlaşdırma şərtlərini özündə əks etdirən, sağlam olmayan rəqabətin qarşısının alınmasına, milli iqtisadiyyatın mənfi təsirlərdən qorunmasına xidmət edən hüquqi-norativ aktlar da mövcuddur.

Ölkəyə məhsulların gətirilməsi zamanı tətbiq olunan qeyri-tarif məhdudiyyətləri dedikdə xarici ölkələrdən gətirilən məhsulların yerli bazarda mövqeyinin güclənməsinin qarşısının alınmasına, bəzi hallarda isə satışının və idxalının qadağan olunmasına yönəldilmiş tədbirlər kompleksi nəzərdə tutulur.

Xaric ticarətin birbaşa və dolayı tənzimlənməsi tədbirləri əsasən 8 qrupa ayrılır:

- tarif,
- paratarif,
- qiymətlərə nəzarət,
- maliyyə,
- lisenziyalaşdırma,
- kəmiyyət nəzarəti,
- inhisarçı tədbirlər,
- texnoloji tədbirlər

Ümumdünya Ticarət Təşkilatının əsasnaməsinə daxil olmasına baxmayaraq qeyd edilən tədbirlərin bir çoxu müasir şəraitdə respublikamızda tətbiq edilməməkdədir. Buna baxmayaraq ölkə iqtisadiyyatının perspektiv inkişafının sürətləndirilməsi üçün həmin tədbirlərin tətbiqinin əhatə dairəsinin daha da genişləndiriləcəyi ehtimal olunmaqdadır. Bu aspektdən yanaşdıqda qeyri-tarif tənzimlənməsinin araşdırılması, öyrənilməsi və yerli xüsusiyyətlərə uyğun tətbiqi imkanlarının müəyyənəndirilməsi əhəmiyyətli olacaqdır.

Qeyri-tarif tənzimlənmənin müxtəlif formaları olsa da əsasən iki forma fərqləndirilir. Bunlar iqtisadi tənzimləmə və inzibati (direktiv) tənzimləmədir.

İqtisadi QTM aşağıda qeyd olunmuş üsullarla reallaşdırılır:

- xüsusi növ rüsumlar;
- müxtəlif vergi və yığımlar;
- idxal depozitləri;
- valyuta tənzimi.

Direktiv QTM-in reallaşdırılma üsulları:

- embarqo (qadağa);

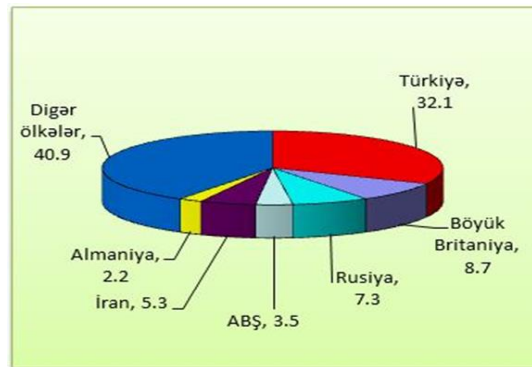
- lisenziyalaşdırma və kvotalaşdırma;
- ixracın məhdudlaşdırılması;
- (inhisarçı) tədbirlər;
- Mühafizəkarlıq məqsədləri ilə həm standart, həm də texniki normatıfların tətbiq olunması;
- Gömrükdə sənədləşmə və prosedur əməliyyatlarında əlavə tələblərin qoyulması.

Gömrük-tarif tənzimləmə tədbirləri yerli bazarı, yerli istehsalçıları xarici rəqabətin mənfi təsirlərindən mühafizə edir, milli iqtisadiyyatda strateji əhəmiyyəti olan, iqtisadi təhlükəsizliyin təmin edilməsində vacib hesab olunan zəruri məhsul istehsalı ilə məşğul olan sahələrin fəaliyyətlərinin davamlı mövcudluğunu dəstəkləyir və onların fəaliyyətinə nəzarəti həyata keçirir, dövlət büdcəsinə gəlir gətirilir, ölkədaxili əmək bazarında məşğulluq səviyyəsinin yüksəldilməsinə xidmət edir.

İdxalatın tərkibi əmtəə və xidmətlərlə təminatda yerli istehsalın funksiyalarını hansı səviyyədə yerinə yetirməsindən böyük ölçüdə asılıdır. Yalnız son istehlaka yönəldilən məhsullar üzrə idxalatın yüksək kəmiyyətdə və yüksək dəyərdə olması milli iqtisadiyyat üçün mənfi hal hesab edilir. Belə ki, bu halda ölkənin valyuta sərvətlərinin daha çox xaricə çıxarılmasına səbəb olur. Həmçinin yerli resurslar hesabın ölkə iqtisadiyyatının inkişaf imkanlarından istifadə edilmir, iqtisadi müstəqilliyin itirilməsinə, iqtisadi qərarların verilməsində kənar maraqların rolunun artmasına, məhsul və xidmətlər üzrə bazarlarda idxal asılılığının artmasına səbəb olur. İdxal gömrük tarifi çox zaman milli iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrini qoruyur, aktiv və balanslaşdırılmış xarici ticarət siyasətini reallaşdırmağa, ölkə istehsalı olan məhsulların ixracatının təşkil olunaraq həyata keçirilməsinə şərait yaradır.

İdxal gömrük tarifi çox zaman fərqli-fərqli yerli iqtisadiyyata xas olan sahələrin qorunmasını, aktiv xarici ticarət siyasətinin həyata keçirilməsini, yerli məhsulların ixracının təmin olunmasına imkan yaradır. İstənilən ölkənin inkişafı üzrə bəzi dövrlər var ki, bu zamana uyğun iqtisadi siyasət reallaşdırılır.

Şəkil 7. Gömrük tarif-tənzimlənməsi(xarici ölkələrdə)

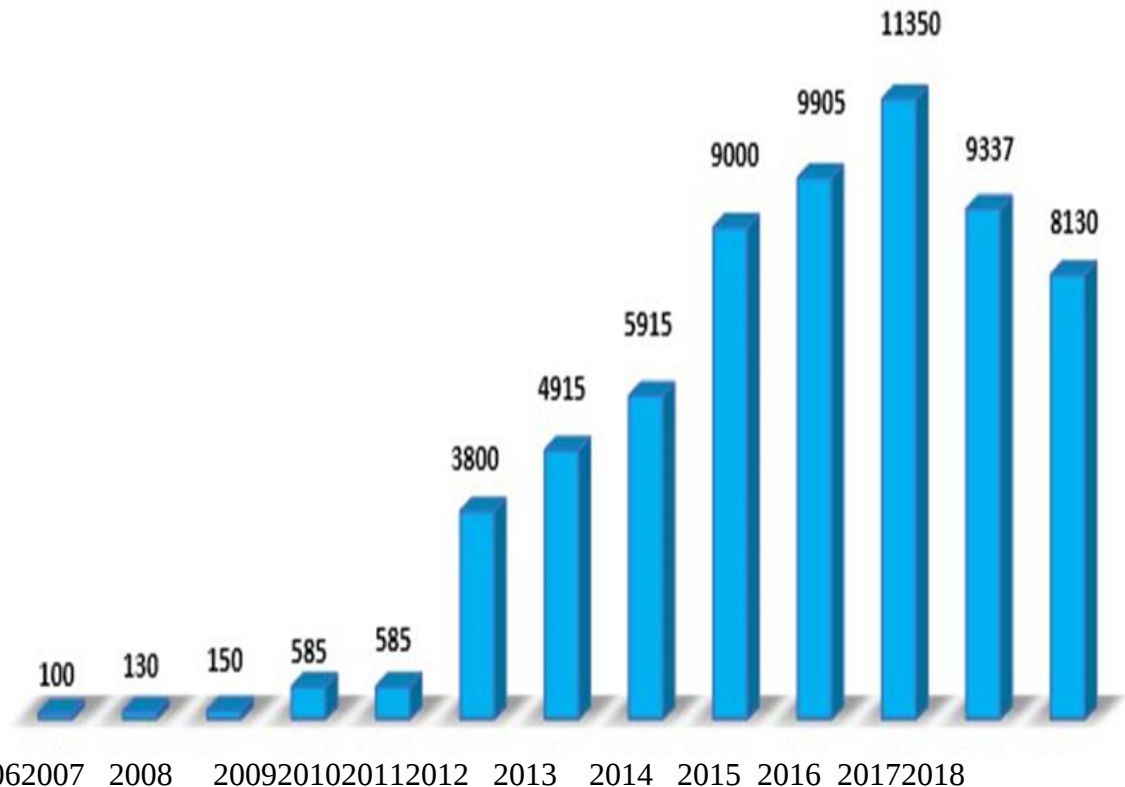
Mənbə:“Gömrük tarifi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunundan götürülmüş məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır

Xarici ticarət siyasətinin nəzəri-metodoloji əsasları gömrük siyasətinin, idxal-ixrac üzrə fəaliyyətlərin nizmlanmasının, gömrük strukturlarının hüquq və vəzifələrinin, həmçinin onların reallaşdırılmasının mexanizmlərinin, qanunauyğunluqlarının, üsullarının seçilməsini müəyyən edir. Beləliklə, yerli bazarların və alıcıların haqlarının müdafiə edilməsindən əlavə qərarların seçilməsi birinci növbədə elmi proqnozlar əsasında, əlavəli tərəqqi aspektindən müəyyənləşdirilən doğru və effektiv gömrük ödənişləri və rüsumları ilə nizamlana bilər. Həmçinin gömrük rüsumlar və ödənişləri dövlətin qiymət siyasətində, eyni zamanda istehsal xərcləri və digər şərtlər üzrə yerli sahibkarlar və xarici investorlar üzrə proporsional şərtlərin təmin olunduğu halda mümkündür.

Respublikamızda gömrük tarif tənzimlənmə sisteminin formalaş -masında 1997-ci ildən etibarən icra edilən ümumiləşdirilmiş tarif sistemi və 16 aprel 2001-ci il tarixində qəbul edilmiş diferensiaslaşdırılmış tarif sistemi önəmli rol oynayır. Həmin sistemə keçilməsindən əlavə alınan məqsədlər - gömrük ödənişlərindən iqtisadiyyatda idarəetmənin elementi olaraq istifadə edilməsi, dövlətin büdcə gəlirlərinin formalaşdırılmasında istifadə edilməsindən ibarət olmuşdur.

Məlum olduğu kimi, 1 yanvar 1997-ci ildən etibarən ölkəmizə gətirilən xarici məhsullara ümumiləşdirilmiş ümumi dəyərin 15 faizi həcmində idxala görə gömrük rüsumu tətbiq olundu. Bu, üst dərəcə idi. Yəni, Azərbaycan Respublikasına gətirilən məhsullar idxal rüsumundan azad oluna bilərdi, yaxud da idxal rüsumu olaraq 15 faiz əlavə gömrük ödənişi tətbiq edilirdi.

Şəkil 8.İdxal gömrük tarifinin illər üzrə artım göstəricilər

20062007 2008 2009201020112012 2013 2014 2015 2016 20172018

Mənbə: “Gömrük tarifi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunundan götürülmüş məlumatlar əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır

Daha sonra bir sıra məhsullara 10%, 5%, 3%-lik gömrükdə idxal ödənişləri alınmağa başlandı. Ancaq ən yüksək 15%-lik səviyyə saxlandı. Bu cür gömrük tarif sisteminin işləməsi yerli istehsalın tərəqqisindən ötrü əlverişli mühit formalaşdırma bilməmişdir. 1997-ci ilin reallıqları şəraitində bu cür sistemin fəaliyyət göstərməsi normal hal kimi qarşılanırdı. Ona görə ki, həmin dövrdə mülkiyyətin özəlləşdirilməsi prosesinin ilkin mərhələsini yekunlandırmaq və bu mərhələni uğurla icra etmək əsas məqsədlərdən idi. Məlumdur ki, həmin prosesin baş verdiyi mərhələdə yerli istehsal müəssisələrinin bir çoxu öz fəaliyyətini dayandırmış, mövcud şəraitdə yaxın dövr üzrə yerli müəssisələrin, istehsalçıların daxili tələbatı qarşılamaq demək olar ki, mümkün deyildi. Həmin şəraitdə rüsumların tətbiqi, yüksək dərəcələrin qoyulması ölkə əhalisinin rifah səviyyəsinin aşağı düşməsindən başqa bir nəticə ilə qarşılanmayacaqdı. Sosial baxımdan səviyyənin aşağı düşməməsi üçün dövlət tərəfindən unifikasiyalaşdırılmış gömrük tarifli sistemə keçmişdir.

Əgər ölkə ərazisində məhsul istehsalı həyata keçirilirsə, qanunla müəyyən edilmiş kəmiyyətdə və qaydada ƏDV-yə cəlb edilirsə, eyni məhsul xarici ölkələrdən Azərbaycana idxal edilərkən əlavə dəyər vergisinə cəlb edilməlidir. Bu təmin edilməzsə yerli istehsalçıya nəzərən idxalçı firma qiymət baxımından əlavə rəqabət üstünlüyü qazanmış olacaqdır. Məsələnin bu tərəfi nəzərə alınaraq Nazirlər Kabinetinin 124 sayılı qərarında həmin şərtlər tamamilə öz əksini tapmışdır. Ölkə daxilində müxtəlif məhsulların istehsalının həyata keçirilib-keçirilməməsi, eyni zamanda bunun üçün potensialın reallaşdırılma imkanları geniş şəkildə tədqiq olunaraq qərarla əksini tapmışdır.

Həmin qərardan belə nəticə çıxarmaq mümkündür ki, idxalı həyata keçirilən məhsulun yerli istehsalı mövcuddursa eyni məhsulun idxalı onu ƏDV-nin obyektinə çevirir. Yerli istehsalın ölkəmizin həmin məhsul üzrə ehtiyacının ödənilməsini qarşılaya bilmədiyi halda həmin məhsul ƏDV-dən azad edilə bilər. Başqa bir halda həmin məhsula olan tələbatın yerli istehsalın artırılması ilə qarşılanması imkanları varsa yerli istehsalın stimullaşdırılması üçün həmin məhsulların idxalı üzrə daha yüksək rüsumlar tətbiq ediləcəkdir. Lakin bu zaman təbii ki, yerli istehsal şəraiti mütləq nəzərə alınmalıdır. Əgər yerli istehsal üçün digər əlverişli və lazımlı şərtlər təmin edilməyibsə gömrükdə və vergidə güzəştlər mütləqdir.

İqtisadi məhdudlaşdırmalar bazar mexanizmi vasitəsi ilə təsir edərək idxal və ixrac məhsullarının qiymətlərini artırır, inzibati məhdudiyyətlər isə bazar münasibətlərindən başqa idxal məhsullarının gətirilməsini, ixrac məhsullarının xaricə satışını məhdudlaşdırır. İqtisadi QTM tətbiq olunarkən alıcı istehlak seçimini özü müəyyənləşdirir və daha yüksək qiymətə idxal, və ya aşağı qiymətə yerli məhsul alışı qərarlaşdırır.

İnzibati QTM tətbiq olunarkən dövlət real şəkildə yerli bazarın məhsul strukturunu müəyyənləşdirir, yəni yerli bazarı idxalın təsirindən müdafiə edir, həmçinin azlıq təşkil edən yerli məhsulun qıtlığını aradan qaldırır. Belə olanda alıcı müstəqil məhsul seçimini edə bilmir.

Paratarif tədbirləri gömrükdən daxil olan məhsullara tətbiq olunan, idxal məhsulunun qiymətinə gömrük ödənişindən əlavə artırıcı təsir edən xüsusiyyətə malikdir. Gömrük ödənişlərinin və onlarla əlaqəli bütçə gəlirlərinin aşağı enməsi nəticəsində dövlətin büdcə gəlirlərinin yüksəldilməsində paratarif tədbirlərə meyil etməsi təbiiidir. İdxal məhsullarına sərhəd vergiləri fərqli vergi və yığımlar onların ödəniş prosesinin asanlaşdırılması və idxal edən ölkənin maliyyə strukturlarının mənafeələrinin təmin olunması üçün birbaşa gömrük orqanları tərəfindən alınır. Bu vergi və yığımları, əsasən idxa edən tərəf qarşılayır, lakin alqı-satqı müqaviləsi hazırlanarkən tərəfdaşlar tərəfindən nəzərə saxlanılır.

Paratarif tənzimləmə tədbirlərinə aşağıdakı tədbirlər aiddir:

1) gömrük əlavələri – iqtisadi və siyasi məqsədlər üçün, büdcə gəlirlərinin təmin edilməsi, yerli istehsal sahələrinin qorunması məqsədilə istifadə olunan əlavə rüsum və vergilər;

2) əlavə yığımlar – yerli istehsalı həyata keçirilməyən, idxal məhsullarından gömrük rüsumlarından tutulan əlavə ödənişlərdir. Bu yığımlar xarici ticarətlə əlaqədar fəaliyyətin bəzi növlərinin maliyyələşdirilməsi məqsədilə istifadə olunur. Onlara, əsasən, xarici valyuta köçürmələrinə tətbiq edilən vergilər, idxal lisenziyalarına görə yığım, liman yığımları, statistik vergi, nəqliyyat vasitələri üçün vergi aiddir;

3) yerli (bərabərləşdirici) vergi və rüsumlar - yerli məhsullardan idxal ölkəsində tətbiq olunan dolayı vergilərə bərabər vergi və rüsumlar. Həmin vergilərə ƏDV, aksiz, emissiya yığımları, əmtəələrə görə vergilər və digər inzibati yığımlar aid olunur. Bərabərləşdirici vergilərin və yığımların tətbiqində əsas məqsəd xarici və yerli məhsullara eyni vergi rejimi təmin etməkdir;

4) diskretləşdirilərək tətbiq edilən gömrük qiymətləndirməsi – gömrükdə rüsumların və ödənişlərin hesablanması zamanı gömrük dəyərinin birbaşa yollarla mövcud vəziyyətə və maraqlara uyğun olaraq dövrəyə uyğun olunması təcrübəsi;

Qiymətlərə nəzarət fəaliyyəti yerli qiymətlərin stabilliyinin təmin olunması yaxud səviyyəsinin qorunması üçün, eyni zamanda xarici istehsalçıların qeyri-

sağlam rəqabət fəaliyyətlərindən yarana biləcək ziyanın qarşısının alınması məqsədilə istifadə olunur. Bu cür tədbirlərə aşağıdakılardır:

1) qiymətlərin direktiv yolla müəyyənləşdirilməsi – idxal edən dövlətin hakimiyyət strukturları istehsalçı və istehlakçının yerli qiymətlərini nəzərdə tutaraq, qiymətlərin aşağı və yuxarı hədlərini təyin edir, və yəhəmin qiymətləri dünya bazarındakı qiymətlərlə uyğunlaşdırırlar.

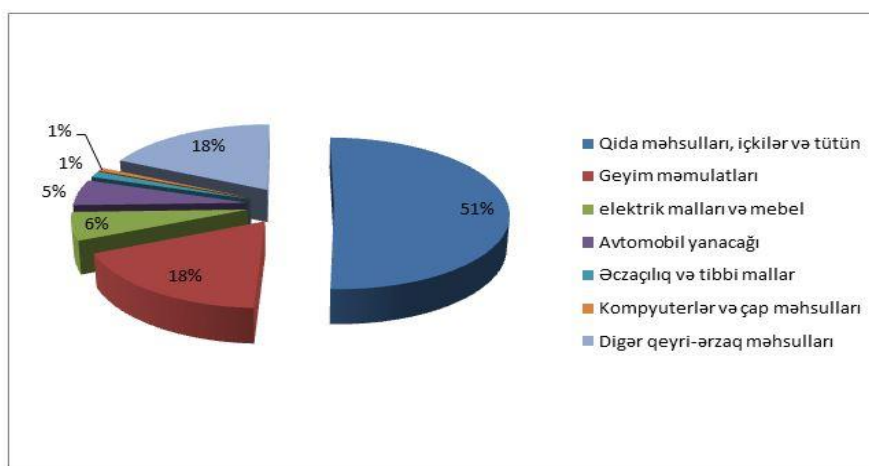
2) ixrac qiymətlərinin “könüllü” məhdudlaşdırılması – ixrac fəaliyyətini həyata keçirən tərəfin öz məhsullarının qiymətlərini müəyyən səviyyədə aşağı salmamağı dəstəkləməyə razılaşdığı məhdudlaşdırıcı razılaşmalardır;

3) sürüşkən yığımlar - idxal olunan kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsullarının idxal qiymətlərinin yerli qiymətlərlə bərabər səviyyədə tutulmasından ötrü nəzərdə tutulan əlavə ödənişlərdir.

4) antidempinq tədbirləri- ixracatçı subyektlərdən yerli istehsalçılara dəyən ziyanın qarşılığında kompensasiyanın alınmasından ibarət olmaqla, dempinq hadisəsi və ondan dəyən zərər müəyyən olunduqda idxalçı ölkənin müvafiq qurumu tərəfindən ixracatçının ticarət praktikasının təhqiqatının nəticələrində əsasən tətbiq olunur. Antidempinq rüsumlar özünü doğrultmamış aşağı qiymətlərlə məhsul göndərişinin başlandığı andan alınır (Əliyev V.R. 2011, №1(25), s.164-169;).

Gömrük tarif tənzimlənməsində olan malların siyahısı aşağıdakı diaqramda göstərilmişdir.

Şəkil 9. Gömrük tarif tənzimlənməsində olan malların siyahısı

Mənbə: “Avropa İttifaqı və İqtisadi Tədqiqatlar Mərkəzi” Siyasət sənədləri əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir

Qeyd etmək lazımdır, müasir dövrümüzdə iqtisadi subyektlər regiondakı dövlətlərlə iqtisadi əməkdaşlığın həyata keçirilməsində daha çox maraqlıdırlar. Eyni zamanda 90-cı illərin sonlarında Azərbaycan Respublikasının ixracatının 80 faizi, idxalının 60 faizi regional təşkilatlarla ticarət əməkdaşlığının payına düşürdü. Azərbaycanın regional təşkilatlarla əlaqələrində həm idxal, həm də ixrac üstünlük təşkil edir.

III FƏSİL. AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ GÖMRÜK İŞİ SFERASINDA ÜGT İLƏ BEYNƏLXALQ ƏMƏKDAŞLIĞININ İNKİŞAF İSTİQAMƏTLƏRİ

3.1 Gömrük fəaliyyətinin təşkilinə dair normativ – hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi

XXI əsrin əvvəllərindən başlayaraq milli iqtisadiyyatın bütün sahələrində sürətli inkişaf dinamikası təmin olunmuşdur. Ayrı – ayrı sahələrdə bazar münasibətlərinə uyğunlaşmaq istiqamətində atılan addımların əsas tərkib hissələrindən birini də normativ – hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi təşkil edir. Belə ki, inzibati amirlik sistemindən yenicə azad olmuş ölkəmizdə, demək olar ki, milli qanunvericilik bazası bir neçə il əvvələ qədər formalaşma mərhələsində idisə, hazırkı mərhələ, əsasən təkmilləşdirici addımlarla xarakterizə olunur.

Ölkəmizdə yeni iqtisadi münasibətlərin inkişaf etməsi, ölkəmizin beynəlxalq əmək bölgüsündə fəal iştirakı və dünya təsərrüfat sistemində iştirakı, Ümumdünya Ticarət Təşkilatının üzvlüyünə hazırlığı, ölkə xarici iqtisadi fəaliyyətlərin sərbəstləşdirilməsi üçün gömrük sistemi üzrədə inkişafı və daha da təkmilləşdirilməsini məsələsini önə çəkir. Təbii ki, bütün bunlar, başlıca olaraq, gömrük prosesinin tənzimlənməsini təmin edən müvafiq normativ – hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsini tələb edir.

Digər sahələrdə olduğu kimi, gömrük sistemində də xidmətlərin səmərəli təşkili sərhəd – buraxılış əməliyyatlarının asanlaşdırılması, milli istehsalın xarici rəqabətdən mühafizəsi, daxili bazarın qorunması və s. istiqamətlərdə çoxsaylı normativ sənədlər qəbul olunmuşdur. Artıq son dövrlərdə Azərbaycan gömrük fəaliyyətinin təşkilini və tənzimlənməsini təmin edən zəngin normativ- hüquqi baza formalaşdırılmışdır. Belə ki, Azərbaycan Respublikasında həyata keçirilən radikal iqtisadi islahatlar sosial həyatın bütün sahələrində olduğu kimi, gömrük işi sahəsində də müəyyən prinsip və normaların Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında qanun, təlimat, əsasnamə və digər normativ sənədlərində öz əksini tapmasını təmin etmişdir.

Ümumilikdə isə, gömrük işi sahəsində qanunvericiliyə nəzər saldıqda onu iki qrupa ayırmaq olar. Birincisi gömrük işinin müxtəlif aspektlərini ümumi formada tənzimləyən, məsələn, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, ikincisi isə birbaşa gömrük münasibətlərini tənzimləyən, məsələn, Azərbaycan Respublikası Gömrük Məcəlləsi, ölkə başçısının fərman və sərəncamları, Nazirlər Kabinetinin, həmçinin Dövlət Gömrük Komitəsinin sərəncam və qərarları, başqa normativ aktlar.

Bildiyimiz kimi, bütün sahələrdə olduğu kimi, gömrük sistemində də Konstitusiya başlıca hüquqi baza sayılır, burada gömrük işinə dair konkret maddə yoxdur. Ümumilikdə, Konstitusiyada gömrük sistemi haqqında birbaşa göstəriş olmasa da, gömrük işinin təşkili üçün müəyyən müddəalar vardır. Məsələn, Konstitusiyanın 7-ci maddəsinə görə Azərbaycanda dövlət hakimiyyəti hakimiyyətlərin bölünməsi prinsipi əsasında təşkil olunur. Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi dövlətin icra hakimiyyəti sistemində aiddir və başqa dövlət orqanları ilə qarşılıqlı fəaliyyət göstərir. Qanunverici orqanın qəbul etdiyi və gömrük münasibətlərinin tənzimlənməsinə istiqamətlənən aktların icraçısı kimi çıxış edir. (Əliyev V.R.2011,s.165-173;)

Konstitusiyanın 15-ci maddəsinin II bəndi bütövlüklə dövlət və iqtisadi inkişaf münasibətlərinin tənzimlənməsinə xidmət göstərir: “Azərbaycanın hökuməti bazar münasibətlərinə əsaslanaraq iqtisadiyyatın inkişafına imkan verir, müstəqil sahibkarlığa təminat verir, iqtisadi münasibətdə inhisarçılığa və haqsız münasibətə icazə vermir”. Gömrük orqanlarının dövlətin iqtisadi təhlükəsizliyi ilə məşğul olmasını əsas götürsək belə halda Konstitusiyanın müvafiq müddəasının gömrük sisteminin başlıca strategiyası üçün əhəmiyyətini görmək mümkündür. Başqa sözlə desək, bu bənd bütün qurumlar, əsasən də iqtisadi və xarici iqtisadi əlaqələrdə iştirak edən tərəflər üçün məsuliyyəti müəyyənləşdirir. Konstitusiyanın ikinci bölməsinə daxil edilən əsas hüquqlar və azadlıqlar, demək olar ki, gömrük işi sahəsindəki ictimai münasibətlərin tənzimlənməsi zamanı istifadə edilən normaların, həmçinin Gömrük Məcəlləsinin ayrı – ayrı bölmələrinin bazasını təşkil və təmin edir. Ölkə konstitusiyasının çoxlu müddəalarından gömrük sisteminin

tənzimlənməsində istifadə edilməsi gömrük münasibətlərinin olduqca mürəkkəb və çoxistiqamətli olmasına dəlalət edir. Konkret olaraq Kontitsusiyada gömrük münasibətləri dövlət ödənişləri və vergiləri kimi təsbit olunub. Konstitsuyinin 73-cü maddəsinin I hissəsində qanunvericiliklə təsbit edilmiş vergilərin və digər hökumət ödəncələrinin bütünlüklə və müəyyən edilmiş vaxtda ödənilməsinin hamının borcu olduğu göstərilirsə, 2-ci hissədə qeyd edilir ki, hər kəsin qanunla nəzərdə tutulan əsaslar olmadan və qanunla göstərilən həcmdən əlavə vergi və digər dövlət ödənişləri ödəməyə məcbur oluna bilməz. Gömrük ödənişləri ilə əlaqədar müddəalar daha geniş şəkildə Azərbaycan Respublikası Gömrük Məcəlləsinin 108-ci maddəsində qeyd edilmişdir.

Bütün bunlarla birgə, qanunvericilik bazasının təhlili göstərir ki, Azərbaycan Respublikası hüquq sistemində “vergi” və “rüsüm” anlayışları arasında nəzərəcarpacaq sərhəd qoyulmamışdır. Ölkəmizin Vergi Məcəlləsində gömrük ödənişi vergi sisteminin bir elementi kimi nəzərdən keçirilməsə də Gömrük Məcəlləsinin 396-cı maddəsində qeyd olunur ki, gömrük orqanları tərəfindən alınan gömrük rüsumlarından, əlavə dəyər vergisindən və aksizlərdən əldə olunan vəsait dövlət büdcəsinə keçirilir. Məhz bu və başqa yanaşmalara əsasən, gömrük rüsumu və vergilərin bir çox oxşar əlamətləri vardır. İlk olaraq, gömrük rüsumları özündə könüllü ödəmə əlamətlərini əks etdirmir və rüsumlarının ödənilməsi məcburi xarakter daşıyır. İkincisi, gömrük rüsumu özündə hər hansı göstərilən xidmətə görə ödənilməni əks etdirmir və qarşılıqlı ödənilmə edilmədən alınır. Başqa tərəfdən, gömrük rüsumlarından daxilolmalar hər hansı dövlət orqanlarının maliyyələşdirilməsinə və birbaşa dövlət büdcəsinə köçürülürlər.

Qonunvericilik bazasının araşdırılmasından bu qənaətə gəlinir ki, gömrük münasibətlərinə birbaşa aid olan qanunlar Gömrük Məcəlləsindən və gömrük normalarını nəzərdə tutan başqa qanunlardan ibarətdir. Gömrük münasibətləri sferasında hüquq və vəzifələrin dəqiq həyata keçirilməsi gömrük normalarının sistem və sturukturundan birbaşa aslıdır. Ümumilikdə gömrük qanunvericiliyi malların və nəqliyyat vasitələrinin keçirilməsi, gömrük ödənişləri, gömrük nəzarəti, gömrük statiskası və s. sahələrdəki münasibətləri müəyyənləşdirir.

Bildirdiyimiz kimi gömrük məsələləri münasibətin xarakterindən asılı olaraq müxtəlif qanunvericilik aktları ilə tənzimlənir. Məsələn, qaçaqmalçılıqla bağlı məsələlər, həmçinin onun tərfi və cəzalandırılması Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsində qeyd edilib. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 206, 209-cu maddələri gömrük işi ilə bağlı bir çox məsələləri, o cümlədən qaçaqmalçılıq məsələlərini özündə birləşdirir. Buraya Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhədindən gömrük nəzarətindən kənar və ya ondan gizli, yaxud sənədlərdən və ya gömrük eyniləşdirilməsi vasitələrindən aldatma yolu ilə istifadə etməklə, yaxud bəyan etməməklə malların və başqa əşyaların küllü miqdarda keçirilməsi aid edilir. Bu isə o deməkdir ki, gömrük qanunvericiliyi olduqca böyük əhatəli və fərqli səviyyəli normativ sənədləri əhatə edir. Ümumilikdə isə, yuxarıda qeyd edildiyi kimi, gömrük sisteminin tənzimlənməsi sahəsində qəbul edilmiş qanunlar, məsələn, “Gömrük tərfi haqqında”, “Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında”, həmçinin birbaşa gömrük işi ilə bağlı olaraq qəbul edilən başqa qanunlar gömrük işinin başlıca normativ-hüquqi bazasını formalaşdırır.

Konkret olaraq, gömrük tariflərinin müəyyən edilməsində və tətbiq edilməsində mühüm rol oynayan “Gömrük tərfi haqqında” Qanun 1995-ci ildə qəbul olunmuşdur.

“Əməliyyat - axtarış fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu 17 noyabr 1999-cu ildə qəbul edilmişdir. Qanun 3 fəsil, 21 maddə və keçid müddəalarından təşkil olunmuşdur. Bu Qanun əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin həyata keçirilməsi ilə bağlı hüquqi münasibətləri tənzimləyir və əməliyyat-axtarış tədbirlərinin tətbiqi məsələsində hüquqi təminatlar sistemini müəyyənləşdirir. Həmçinin gömrük münasibətlərini tənzimləyən əsas sənədlərin bir kateqoriyasını da Azərbaycan Respublikası Prezidentinin müvafiq fərman və sərəncamları təşkil edir. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin gömrük məsələlərini tənzimləyən fərmanlarından “Azərbaycan Respublikasında idxal-ixrac əməliyyatlarının tənzimlənməsi Qaydaları haqqında”, “Azərbaycan Respublikasının Gömrük məəcəlləsinin tətbiqi haqqında”, “Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük

Komitəsinin strukturunun və Əsasnaməsinin təsdiqi haqqında” və s. Fərmanlarını misal çəkmək olar.

Qanunvericilik sisteminin növbəti sistemini Nazirlər Kabinetinin aktlar təşkil edir. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin gömrük proseslərinin tənzimlənmisinə dair qəbul etdiyi qərarlar başlıca olaraq aşağıdakı istiqamətləri əhatə edir:

- Azərbaycan Respublikasının idxal-ixrac əməliyyatları üzrə gömrük rüsumlarının dərəcələri barəsində;
- Ölkə ərazisinə gətirilən gömrük idxal rüsumuna cəlb edilməyən malların siyahısı;
- Gömrük rəsmiləşdirilməsi üçün alınan gömrük yığımlarının miqdarı;
- Azərbaycan Respublikası ərazisinə gətirilən minik avtomobillərinin aksiz vergisinə cəlb olunması haqqında;
- Azərbaycan Respublikası ərazisinə gətirilən və gömrük dəyərinin 5%-i həcmində gömrük – idxal rüsumuna cəlb edilən malların siyahısı və s.

Bütün normativ sənədlərdə hər bir idxal-ixrac əməliyyatları iştirakçısının hüquq və vəzifələri qeyd edilmişdir. Ancaq bəzi hallarda hüquq, vəzifə və məsuliyyət kimi məsələlər tam dəqiqliyi ilə açıqlanmır. Bu da xarici ticarətlə məşğul olanların gömrük ödənişlərini etməsində müəyyən fikir ayrılığı yaradır. Bu baxımdan da qanunvericilik sənədləri ilə birləşərək, həm də maarifləndirici sənədlərin də qəbul olunması çox vacibdir. Müşahidələr göstərir ki, maarifləndirici sənədlər, bəzi hallarda direktiv sənədlərdən daha təsiredici gücə sahib olur. Buna görə də, normativ-hüquqi baza ilə yanaşı, maarifləndirici bazanın da formalaşdırılması məqsədəuyğun hesab edilir.

Nəzərə alsaq ki, Azərbaycan Respublikası sürətlə global məkana inteqrasiya olunmaqdadır, o zaman gömrük sisteminin qarşısında duran vəzifələr də artır. Belə ki, belə bir şəraitdə gömrük sistemi iqtisadi təhlükəsizlik, xarici bazarlara səmərəli çıxış kimi məsələlərlə yanaşı, bunun tərkib hissəsi olan dünya standartlarına cavab verən sərhəd-buraxılış xidmətlərinin göstərilməsi kimi mühüm bir vəzifə ilə üz-üzədir.

3.2 Gömrük işi sferasında fəaliyyətin ÜGT tələblərinə uyğunlaşdırılması istiqamətləri

Qeyd edildiyi kimi, gömrük xidmətlərinin səmərəli təşkili həm ölkənin beynəlxalq aləmə integrasiyası, həm də büdcə gəlirlərinin artımı baxımından olduqca vacib əhəmiyyət kəsb edir. Həmçinin gömrük sistemi milli məhsulların xarici bazara çıxışı və milli bazarın qorunması baxımından da mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Yəni, gömrük xidmətləri ölkənin iqtisadi və ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsində də aparıcı rola malikdir.

Müasir zamanın qloballaşma və integrasiya prosesləri ilə xarakterizə olunduğunu nəzərə alsaq, onda müasir dünya standartlarına, beynəlxalq təşkilatların tələblərinə uyğun gömrük xidmətlərinin göstərilməsinin daha aktual məsələ kimi qarşıda dayandığı aydın olar. Bu baxımdan da milli gömrük sisteminin ÜGT və başqa beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlığının gücləndirilməsi, sərhəd-buraxılış prosesinin bu təşkilatların tövsiyələri əsasında təkmilləşdirilməsi, onların tələbləri ilə uzlaşdırılması olduqca vacib əhəmiyyət kəsb edir.

ÜGT –nin təsis aktında, o cümlədən onun əsas məqsədləri sırasında üzv dövlətlərin daha yüksək dərəcədə vahid və uzlaşdırılmış gömrük sisteminə nail olunması cəhdi təşkilatın başlıca prioritet məqsədləri sırasındadır. Dövlətlərin gömrük fəaliyyətinin uzlaşdırılmış və vahid sistemlərinin nailiyyəti, ancaq bu sistemlərinin əsaslarının, yəni milli sistemlərinin uyğunlaşması əsasında mümkündür. Müxtəlif dövlətlərin gömrük sistemlərinin uyğun və vahid dərəcəsinə nail olmaqdan ötrü bu dövlətlərdə gömrük işinin hüquqi tənzimlənməsinin uyğunlaşdırılması mütləqdir. Yəni, ÜGT – nin əsas məqsədi olan gömrük sistemlərinin daha uzlaşdırılması istəyinə gömrük işi sahəsində milli hüquq sistemlərinin uyğunlaşdırılması yolu ilə nail olmaq mümkündür.

Araşdırmalar göstərir ki, ÜGT – nin gömrük sistemlərinin uyğunlaşması sahəsində fəaliyyətini şərtləndirən bir çox səbəblər vardır. Ümumilikdə isə, insan fəaliyyətinin elə sferaları mövcuddur ki, onlar transsərhəd xarakteri daşıyaraq, beynəlxalq tənzimlənmə olmadan fəaliyyət göstərə bilməz. Bu tip sahələrə xarici

iqtisadi fəaliyyət sferaları, ilk növbədə, beynəlxalq ticarət aiddir. Faktiki olaraq, beynəlxalq iqtisadi dövriyyə münasibətləri üçün hüquqi tənzimetmənin uyğunlaşması mütləqdir. Xarici iqtisadi fəaliyyətin, dünya ticarətinin transsərhəd, beynəlxalq xarakteri uyğun olaraq ictimai münasibətlərin müəyyən növünün tənzimlənməsinin oxşar (və ya vahid) qaydasının müəyyən olunmasına istiqamətlənən vahid və ya eyni normalara əsaslanan beynəlxalq tənzimetməni nəzərdə tutur.

Bildiyimiz kimi, gömrük münasibətləri transsərhəd xarakter daşıyır və ayrı-ayrı şəxslər tərəfindən yüklərin və nəqliyyat vasitələrinin dövlətlərin gömrük sərhədindən daşınması sahəsində təşəkkül tapan ictimai münasibətləri əhatə edir. Gömrük münasibətlərinin transsərhəd xarakteri onların beynəlxalq səviyyədə tənzimlənməsinin vacibliyini şərtləndirir. Gömrük işi dövlətlərin xarici iqtisadi, o cümlədən xarici ticarət fəaliyyəti ilə birbaşa bağlıdır. Buna görə də gömrük işi sahəsində fərqli dövlətlərin maraqlarının uyğunluğu və qarşılıqlı əlaqəsi baş verir. Həmçinin gömrük münasibətləri sahəsində tənzimetmənin uyğunlaşması üzrə məsələlərdə dövlətlərin qarşılıqlı əlaqəsi onların iqtisadiyyat sayəsində suverenliyinə toxunmur, çünki gömrük fəaliyyəti xarici ticarət fəaliyyəti sahəsində dövlət siyasətinin təmin edilməsinə yönələrək, texniki xarakter daşıyır və dövlətlərin tarif və qeyri-tarif siyasətinə təsir etməyərək, bu siyasətin həyata keçirilməsinə yönəlmişdir. Dövlət hakimiyyətinin suverenliyindən onun ticarət siyasətinin muxtariyyəti irəli gəlir, gömrük fəaliyyəti isə dövlətlərin ticarət siyasətinə toxunmur, ancaq xarici ticarət fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsinin tarif və qeyri – tarif metodlarını reallaşdırır. Ona görə də beynəlxalq ticarətin inkişafının yüngülləşdirilməsi və tənzimlənməsi üçün gömrük işi sahəsində sistemlərin uzlaşdırılması, gömrük məsələlərində tənzimetmənin sadələşdirilməsi və eyniləşdirilməsi müasir qlobalaşdırma dövrünün qaçılmaz vacibliyinə çevrilmişdir.

Təcrübələr göstərir ki, gömrük işinin tənzimlənməsinə toxunan milli sistemlərin fərqliliyi beynəlxalq ticarət mübadiləsini mürəkkəbləşdirir, beynəlxalq ticarətin inkişafına mane olur, beynəlxalq ticarət dövriyyəsi yolunda bir çox

çətinliklər yaradır. Müasir dövrdə bu çətinliklərin aradan götürülməsi aktual məsələlərdən biridir və onun həll edilməsi dövlətlər tərəfindən ÜGT – ə həvalə olunmuşdur. Bununla əlaqədar olaraq gömrük işi sahəsində milli sistemlərin uyğunlaşması istiqamətində bu təşkilatın fəaliyyəti prioritet əhəmiyyət daşıyır. ÜGT – nin gömrük işi sahəsində milli sistemlərin uyğunlaşması üzrə fəaliyyəti isə onun təsis aktının – Gömrük Əməkdaşlığı Şurasının (GƏŞ) yaradılması haqqında Konvensiyanın müddələri ilə müəyyən olunur.

GƏŞ – in yaradılması haqqında Konvensiyaya müvafiq olaraq təşkilatın yaradılmasında məqsəd üzv dövlətlərin daha yüksək səviyyədə uzlaşdırılmış və vahid gömrük sistemlərinin təmin edilməsindən ibarətdir. ÜGT çərçivəsində bu məqsədə çatmaq üçün üzv dövlətlərin gömrük sistemlərinin uzlaşdırılması mütləqdir ki, bu da gömrük işi sahəsində milli hüquq sistemlərinin uzlaşdırılması yolu ilə həyata keçirilir. Yəni, gömrük sistemlərinin uzlaşdırılması üzrə fəaliyyət ÜGT – nin hüquq yaradıcılıq səlahiyyətinin olmasını nəzərdə tutur. Konvensiyanın III maddəsinə əsasən, konvensiya lahiyələrinin və onlara əlavələrin, təşkilatın fəaliyyəti nəticəsində bağlanmış konvensiyaların vahid təfsir və tətbiqini təmin edən tövsiyələrin işlənib hazırlanması əsas vəzifə kimi müəyyənləşdirilmişdir. Təbii ki, milli gömrük sistemlərinin uzlaşdırılması dövlətlərin əməkdaşlığının əsas istiqaməti kimi yalnız beynəlxalq vasitələrin köməyi ilə effektiv həyata keçirilir. Beləliklə, ÜGT – nin əsas konvensiyası təşkilatın beynəlxalq gömrük normalarının işlənib hazırlanması üzrə fəaliyyətinin həyata keçirilməsi vəzifəsini müəyyən edir və əsas vəzifəsi üzv dövlətlərdə gömrük işi sahəsində gömrük sistemlərinin uyğunlaşdırılmasından ibarətdir. Gömrük işi sahəsində normaların uzlaşdırılması isə, ümumillikdə milli gömrük fəaliyyətinin uyğunlaşdırılmasının vacib istiqamətidir. Bu uzlaşdırılma vahid və eyni tənzimləmənin müəyyən edilməsinə istiqamətlənən normaların işlənib hazırlanması yolu ilə həyata keçirilir.

Qeyd edildiyi kimi, milli gömrük sistemlərinin uzlaşdırılması qloballaşma ilə birbaşa əlaqəlidir. Qloballaşma obyektiv xarakter daşıyır və müxtəlif dövlətlər, cəmiyyət arasında artan qarşılıqlı asılılığın, qarşılıqlı əlaqənin əsas şərtidir. Qloballaşma müxtəlif ölkələr arasında iqtisadi, siyasi və mədəni istiqamətlərdə

gedən beynəllişmə prosesinin yeni mərhələsidir və onun əsasında beynəlxalq iqtisadi əlaqələrin inkişafı dayanır. Başlıca tərkib hissəsi isə iqtisadi integrasiya prosesləridir. İqtisadi integrasiya dövlətlərarası və xarici iqtisadi siyasətlə uzlaşdırılmış yük, kapital və xidmətlərin yerdəyişməsində məhdudiyyətlərin aradan qaldırılması yolu ilə təmin olunan milli təsərrüfatların uzlaşdırılması və qarşılıqlı uyğunlaşdırılmasıdır. Uyğun hüquqi tənzimləmənin müəyyənləşdirilməsi iqtisadi integrasiya proseslərinin dərinləşməsi və genişlənməsi üçün əsas vasitədir. İntegrasiya prosesləri və əlaqələndirmə isə, sanki bir medalın iki tərəfidir: İntegrasiya vahid və eyni normaların yaradılması olmadan qeyri-mümkündür, normalar isə integrasiya prosesinin intensivləşməsinə yönəlmişdir.

Milli hüquq sistemlərinin uzlaşdırılması üzrə fəaliyyət integrasiya proseslərini müşayiət edərək hüquqi integrasiya anlayışının tərkib hissəsinə aid edilir. Hüquqi integrasiya isə qloballaşma meyilləri fonunda yaranaraq dövlətlərin beynəlxalq əməkdaşlığının başlıca istiqamətini təşkil edir. Bu istiqamət hüquq sistemlərinin tarazlaşdırılmış, münaqişəsiz mövcudluğunun təmin edilməsi üzrə dövlətlərin məqsədyönlü fəaliyyətində əks edilir. Milli hüquq sistemlərinin uzlaşdırılması hüquqi integrasiyanın bir hissəsi kimi çıxış edir və həmçinin qloballaşma şəraitində hüquqi beynəlmilləşmənin əsasını təşkil edir.

Müşahidələr göstərir ki, ÜGT – nin milli hüquq sistemlərinin uzlaşdırılması üzrə fəaliyyəti təkcə gömrük işi sahəsində vahid hüququ tənzimləməyə istiqamətlənən hüquqi və tövsiyəedici normaların işlənilib hazırlanmasından ibarət deyil, həmçinin müvafiq normaların tətbiq edilməsi, şərh, zəruri hallarda normalara dəyişiklik edilməsi və onlara əlavələrin olunmasının təmin edilməsi ilə məşğul olur. Təşkilatların üzv-dövlətləri öz xarici-iqtisadi münasibətlərini gömrük-vergi qoyuluşunda daha əlverişlilik prinsipi, tarif siyasətində proteksionizmin ləğvi, yeni gömrük imtiyaz və güzəştlərinin tətqdim edilməsinin qadağan olunması, mübahisəli gömrük məsələlərinin qarşılıqlı məşvərət əsasında həll edilməsi və s. əsasında duru ki, bütün bunlar da hüquq sistemlərinin uzlaşdırılmasını tələb edir.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Müasir dövrümüzdə sürətlə inkişaf edən qloballaşma və integrasiya prosesləri hər bir milli təsərrüfatın inkişafında xarici iqtisadi əlaqələrin formalaşdırılması və rolunu, artıq bir zərurətə çevirmişdir. Bu baxımdan da, istər ümumilikdə milli təsərrüfatın, istərsə də başqa sahələrinin global məkana yaxından integrasiya etməsi, müvafiq istiqamətlərdə əməkdaşlığın formalaşdırılması, eləcə də davamlı və qarşılıqlı olaraq təkmilləşdirilməsi olduqca mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Xarici iqtisadi əlaqələrin və əməkdaşlığın formalaşdırılmasında əsas mövqe gömrük fəaliyyətinə məxsusdur. Gömrük sistemi milli sənayeni xarici rəqabətə qorumaqda, həmçinin də milli istehsalın xarici bazarlara çıxışını təmin edir. Bütün bunların səmərəli təşkili üçün milli gömrük sistemlərinin ÜGT ilə yaxından əməkdaşlıq etməsi, iki və çoxtərəfli qarşılıqlı münasibətlərin genişləndirilməsi və gücləndirilməsi müasir dövrümüzün əsas tələblərindən biridir. Gömrük fəaliyyəti sahəsinə ÜGT və Azərbaycan arasında əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsinə dair aparılan araşdırmalardan aşağıdakı nəticələr əldə edilmişdir:

- Gömrük işi sahəsində beynəlxalq əməkdaşlıq ümumilikdə dövlətlərin beynəlxalq əməkdaşlığının başlıca istiqaməti olub şəxslər tərəfindən əmtəə və nəqliyyat vasitələrinin dövlətlərin gömrük sərhədi vasitəsilə daşınması ilə bağlı cəhdlərin birgə əlaqələndirilməsindən ibarətdir;
- Gömrük işi üzrə beynəlxalq əməkdaşlıq ÜGT-nin fəaliyyəti əsasında üzv dövlətlərin gömrük münasibətlərinin vahid hüquqi tənzimlənməsi yolu ilə beynəlxalq ticarətin inkişafı üçün əlverişli şəraitin yaradılmasına, sərhəd-buraxılış proseslərinin sadələşdirilməsinə istiqamətlənmişdir;
- ÜGT – nin qloballaşma şəraitində başlıca prioritet fəaliyyətini gömrük maneələrini dəf etmək yolu ilə gömrük prosedurlarının sadələşdirilməsi və optimallaşdırılması əsasında dünya ticarətinin inkişaf etdirilməsi, gömrük məqsədilə malların kodlaşdırılma və təsnifat sisteminin təkmilləşdirilməsindən ibarətdir;

- ÜGT – nin gömrük işi sahəsində milli sistemlərin uzlaşdırılması üzrə fəaliyyətinin üç mühüm istiqaməti vardır: 1) gömrük məqsədilə malların kodlaşdırılması və təsnifatı sferasında sistemlərin uzlaşdırılması; 2) malların gömrük qiymətləndirilməsi sferasında sistemlərin uzlaşdırılması; 3) gömrük prosedurları sferasında unifikasiya və harmonizasiya. Bütün bunları nəzərə alaraq, milli gömrük sistemlərinin də fəaliyyəti bu məqsədlərlə uyğunlaşdırılmalıdır;

- ÜGT – nin fəaliyyəti bir çox beynəlxalq təşkilatlar, əsasən ÜTT ilə sıx əməkdaşlıq çərçivəsində davam edir. Bu baxımdan ÜGT-nin əsas fəaliyyət istiqaməti gömrük qiymətləndirilməsi problemi üzrə texniki funksiyaların ÜTT üçün yerinə yetirilməsindən ibarətdir;

- ÜGT çərçivəsində gömrük prosedurları müqavilə mexanizmi əsasında həyata keçirilir və beynəlxalq gömrük konvensiyalarının işlənib hazırlanması hüquqi sistemlərin unifikasiyası və harmonizasiyasına xidmət edir. Həmçinin bu həm də, müvafiq beynəlxalq – hüquqi bazanın təkmilləşməsinə də kömək edir;

- Gömrük işi sahəsində yaranan bütün problemlər, beynəlxalq normaların mənbəyi kimi, beynəlxalq gömrük konvensiyalarının tələblərinə uyğun, ÜGT strukturunda ayrıca komitələrin yaradılması əsasında ÜGT -ə üzv dövlətlərin razılaşdırılmış maraqları çərçivəsində öz həllini tapmalıdır. Məhz bu səbəbdən də, ÜGT çərçivəsində işlənib hazırlanmış beynəlxalq gömrük konvensiyalarının, üzv dövlətlərin maraqları və beynəlxalq ticarətin inkişaf meylləri nəzərə alınaraq, davamlı olaraq təkmilləşdirilməsi mütləqdir;

- Aydındır ki, ÜGT çərçivəsində vahid tənzimlənmə əsasında gömrük prosedurlarının təkmilləşdirilməsi dünya ticarətinin asanlaşdırılmasına nəzərəcarpacaq dərəcədə kömək edəcəkdir. Belə ki, beynəlxalq ticarətin gömrük aspektləri onun effektiv inkişafı üçün mühüm məna kəsb edir. Bunlar olmadan nə beynəlxalq ticarətin özü, nə də dövlətlər və beynəlxalq birlik tərəfindən onun tənzimlənməsi qeyri - mümkündür. Bundan başqa, dövlətlərin gömrük işi sahəsində qarşılıqlı münasibətləri iqtisadiyyat sahəsində onun suverenliyinə toxunmur. Belə ki, gömrük məsələləri texniki xarakter daşıyaraq, xarici ticarət fəaliyyətinin tənzimlənməsi sahəsində dövlət siyasətinin reallaşmasına xidmət edir,

ancaq dövlətlərin tarif və qeyri-tarif siyasətinə təsir etmir. Ona görə də beynəlxalq ticarətin inkişafının asanlaşdırılması və stimullaşdırılması üçün gömrük məsələlərinin hüquqi tənzimlənməsinin sadələşdirilməsi və uzlaşdırılması əsas məsələlərdən biridir;

- Azərbaycan Respublikasının gömrük qanunvericiliyində ifadə edilən gömrük rejimləri ilə beynəlxalq müqavilə normalarının müqayisəli təhlili belə bir nəticəyə əsas verir ki, Azərbaycan Respublikasının dövlətdaxili qanunvericiliyi, ilk növbədə, struktur baxımından onun tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdən fərqli sistemə sahibdir. Həmçinin məzmunca ümumi tənzimləmə elementləri də mövcuddur. Buna baxmayaraq, hesab edirik ki, tənzimləmədə unifikasiyanı və harmonizasiyanı təmin etmək məqsədilə gömrük qanunvericiliyində beynəlxalq müqavilələrin mənbə kimi ifadə edilməsi məqsədəuyğun hesab edilərdi;

Beləliklə, gömrük fəaliyyətinin və nəzarətinin bu nəticələri dövlətin təhlükəsizliyinin təminatı baxımından vacib əhəmiyyət kəsb etdiyi bir daha özünü büruzə vermiş olur. Beləliklə, gömrük işi istənilən dövlətin iqtisadiyyatında vacib əhəmiyyətə malikdir

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT

Azərbaycan dilində

1. “Avropa İttifaqı və İqtisadi Tədqiqatlar Mərkəzi” Siyasət sənədləri məcmuəsi 1-ci hissə, Bakı 2013
2. “Avropa İttifaqı və İqtisadi Tədqiqatlar Mərkəzi” Siyasət sənədləri məcmuəsi 2-ci hissə, Bakı 2013
3. “Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin 2012-2017-ci illər üzrə inkişafına dair Fəaliyyət Planı” , 2012-ci il
4. AR gömrük sisteminin 2007-2011-ci illərdə inkişafına dair dövlət proqramı 2009
5. “Azərbaycan Respublikası gömrük sisteminin 2007-2011-ci illərdə inkişafına dair Dövlət proqramı” Azərbaycan qəzeti №22,2 fevral, 2007-ci il
6. A.Ş. Şəkərəliyev, Z. A.Şəkərəliyeva// Gömrük işinin təşkili və idarə edilməsi//, dərs vəsaiti, Bakı 2014- 168 səh
7. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası
8. Azərbaycan Respublikasında logistika və xarici ticarət sahəsində iqtisadi inkişaf üzrə Yol xəritəsi , 2016
9. Azərbaycan Respublikası Mülkü Məcəlləsi
- 10.«Azərbaycan Respublikasında xarici ticarətin daha da liberallaşdırılması haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı
- 11.Cabbarova K.S.//”Beynəlxalq kommersiya fəaliyyəti // Dərs vəsaiti, İqtisad Universiteti nəşriyyatı, Bakı 2018-228 səh.
- 12.Əliyev V.R Azərbaycan Respublikasının gömrük işi sferasında Ümumdünya Gömrük Təşkilatı ilə əməkdaşlığının əsas istiqamətləri və inkişaf meylləri” mövzusunda yerinə yetirilmiş dis. işinin Avtoreferatı, 2014
- 13.Əliyev V.R “Ümumdünya Gömrük Təşkilatının beynəlxalq subyektliliyi”. AMEA-nın məruzələri, LXVII cild, №1, Bakı, 2011, səh.165-173;
- 14.Əliyev V.R “Ümumdünya Gömrük Təşkilatı normalarının ümumi

- təsnifatı”. “Beynəlxalq hüquq və integrasiya problemləri” elmi-analitik və praktik jurnal, Bakı, 2011, №1(25),səh.164-169;
- 15.“Gömrük tarifi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu
 - 16.Quliyev.R.Ə Azərbaycan Respublikası xarici iqtisadi siyasətinin həyata keçirilməsində gömrük xidmətinin rolu Pedaqoji universitet xəbərlər, 2010 N 3 səh.77-85
 - 17.Quliyev.R.Ə Beynəlxalq iqtisadi əlaqələr –Azərbaycan Respublikasının tarixi (1991-2003) iki cildə Bakı Turxan NPB 2016, - səh.133
 - 18.Valyuta tənzimi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu

Xarici dildə

1. Atif Ali, RMIT University, Academic degree, "Investigating Project Management Practices in Public Sector Organisations of a Less Developed Country", Pakistan 2010.
2. Ferhan Dinçer, Meslek Yeterlilik Tezi, " Dünya Bankası ve Avrupa Birliyi Proje Yaklaşımlarının proje döngüsü yönetimi çerçevesinde incelenmesi" T.C. Maliye Bakanlığı, Ankara 2010.
3. Jolyon, E. Hallows, Information Systems Project Management, CMC American Management Association, New York 2008.
4. Steve Blais, “Lean Agile PM: Applying Agile and Lean Practices to Managing Projects” , Microsoft.com/project managementDennis Bolles, Building Project Management Centers of Excellence, Amacom, New York 2017.
5. The Republic of Azerbaijan in international customs relations: the protection of material and culture wealth / Advanced Studies in Science: Theory and Practice / London, 2015, pp. 24-28 / DOI: 10.17809/03

- 1.С.И. Халипов Таможенное право, вопросы и ответы / ИД Юриспетдиция, 2011

2.Эриашвили Н. Д. Таможенное дело: учебник для студентов вузов / Н.Д. Эриашвили, Ю.А. Щербинин, В.Н. Голую, А. В. Лобиков, Т. В. Лорткипанидзе, М.А. Федоровская. - М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2015.

İnternet resurları

1. www.customs.gov.az
2. www.azstat.org
3. www.economy.gov.az
4. www.president.az
5. www.az-customs.net
6. www.WTO.com

Cədvəllərin siyahısı

Cədvəl 1. 2017-cı ilin büdcə daxilolmaları (min AZN).....	31
Cədvəl 2. 2018-cı ilin büdcə daxilolmaları (min AZN).....	32
Cədvəl 3. Gömrük rüsumları.....	42

Şəkillərin siyahısı

Şəkil 1. Dövlət orqanlarının iş prinsipi.....	28
Şəkil 2. Dövlət Gömrük Komitəsinin strukturuna daxil olan orqanların ümumi görünüşü.....	29
Şəkil 3. Naxçıvan Muxtar Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin xarici ticarət dövriyyəsinin dinamikası (milyon ABŞ dolları) (2016-2017-ci illər üzrə).....	30
Şəkil 4. Digər gömrük orqanlarından büdcə daxilolmaları (2017-ci il üzrə).....	32
Şəkil 5. Azərbaycan Respublikasının 2018-ci il üzrə idxal və ixrac səviyyəsi (xarici ticarət dövriyyəsində xüsusi çəkisi,%)......	34
Şəkil 6. OPEK ölkələrinin neft ehtiyatları.....	35
Şəkil 7. Gömrük tarif-tənzimlənməsi(xarici ölkələrdə).....	49
Şəkil 8. İdxal gömrük tarifinin illər üzrə artım göstəriciləri.....	50
Şəkil 9. Gömrük tarif tənzimlənməsində olan malların siyahısı.....	53